
This is the **published version** of the bachelor thesis:

Jeong, Hye Kyung; Massip, Francesc, dir. La Festa d'Elx, un organisme viu : Transformació estètica i canvis socials. 2009.

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/51717>

under the terms of the license

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA
PROGRAMA DE DOCTORAT : LES ARTS ESCÈNIQUES
DEPARTAMENT DE FILOLOGIA CATALANA

La Festa d'Elx, un organisme viu:
Transformació estètica
i canvis socials

Doctoranda : Hye Kyung Jeong
Direcció : Francesc Massip i Bonet

Treball de Recerca
2008-2009

ÍNDEX

Resum	5
0. Introducció	6
1. Els canvis fins el 1835	8
1.1. El 1609 : el canvi de l'organització.....	8
1.1.1. El pas al Consell Municipal.....	8
1.1.2. La societat dominada pel cristianisme	9
1.2. El 1632 : l'aprovació del Papa Urbà VIII	11
1.2.1. Les prohibicions de les representacions dins del temple.....	11
1.2.2. Alçar la veu i el rescripte del Papa Urbà VIII sobre la Festa d'Elx	12
1.3. El final del segle VIII : la supressió de l'escena de la Joià	13
1.3.1. L'escena de la Joià.....	13
1.3.2. El context de la supressió.....	14
1.4. El 1835 : la supressió de la Capella de Santa Maria	16
1.4.1. De l'Antic Règim a la societat liberal i la influència a la Festa.....	17
1.4.2. Dels professionals als aficionats del poble.....	18
2. Des del 1835 fins el 1924.....	19
2.1. Les circumstàncies de l'empitjorament.....	19
2.2. El descobriment i la valoració de la festa pels intel.lectuals.....	21
2.2.1. Els visitants forans.....	21
2.2.2. Els germans Ibarra.....	24

2.3. Les campanyes per a la restauració de Pere Ibarra.....	25
3. La Junta Protectora de la Festa i la restauració del 1924.....	26
3.1. La Junta Protectora.....	26
3.2. La restauració del 1924.....	26
3.2.1. La recuperació de la Joià	27
3.2.2. Altres canvis escènics.....	30
3.2.3. L'assaig general.....	31
4. Des del 1924 fins el 1975.....	33
4.1. La Festa o el Misteri, el Monument Nacional.....	33
4.2. La Guerra Civil i l'incendi a l'església.....	35
4.3. La Junta Nacional Restauradora del Misteri d'Elx i els seus temples.....	35
4.4. 1953-1961 : la segona intervenció musical d'Òscar Esplà i altres canvis	36
5. Des del 1975 fins avui dia.....	38
5.1. El Misteri, sense el context festiu.....	38
5.1.1. L'escenificació del Misteri fora del cicle festiu.....	39
5.1.2. L'escenificació del Misteri fora d'Elx.....	40
5.1.3. La llista dels concerts escénificats	44
5.2. Els reconeixements	47
5.3. La Llei d'el Misteri d'Elx i l'organització estatal.....	49
5.4. El canvi visual de la Festa.....	51
5.5. La Festa o el Misteri d'Elx a la ciutat d'Elx.....	53

5.5.1. Elx, la ciutat industrial	53
5.5.2. Elx, el poble.....	59
5.6. Les veus actuals sobre la Festa o el Misteri d'Elx.....	69
6. Conclusió.....	72
7. Bibliografia.....	76

Resum

La Festa d'Elx és la festa major dedicada a la seva patrona la Verge de l'Assumpció. La pervivència durant més de cinc-cents anys del drama assumpcionista de l'origen medieval, s'ha reconegut per diverses organitzacions, fins a la UNESCO com a Patrimoni de la Humanitat. La Festa d'Elx de avui conté els aspectes consecutius dels canvis socials del poble Elx. A través dels canvis de la Festa i del poble identificarem l'actual Festa d'Elx.

0. Introducció

En certa manera, l'art intenta comunicació social. Des del segle passat, aquesta mena dels intents més atrevits han fet sortir les escenificacions al carrer, ignorant els límits de divisió entre els espectadors i els actors. Doncs, l'escenificació es converteix en un espai i temps comú i col·lectiu. Com les festes. Per a referir aquest camp, ja no s'utilitza la paraula "teatre" sinó es prefereix a "les arts escèniques", és a dir, les tècniques o maneres per a escenificar. Fins i tot, el terme modern "art" ja no abraça tot el seu camp referit, els discursos de l'Estètica del segle XX per a definir la paraula "art", sembla que han creuat al territori de l'emoció i la percepció dels espectadors.

La Festa o el Misteri d'Elx cada agost reviu en el mateix espai representant el drama medieval assumpcionista a la ciutat d'Elx pel seu poble. Cada any la conclueix amb fort entusiasme del públic. La socetat il·licitana ha sigut el que fa i viu, i el que la gaudeix i manté, encara avui dia existeix la Llei estatal per a protegir-la. Clar, la Festa ha confrontat diversos moments de perills de desaparició i de canvis al llarg de la pervivència durant més de cinc-cents anys. En el punt de mirada les arts escèniques, com a escenificació del drama litúrgic medieval, sorgeixen algunes qüestions.

Primer, si les tècniques de l'escenificació són de l'Edat mitjana, d'on provindria l'emoció del poble en la Festa?

Segon, en quin context haurien sorgit els canvis de la Festa?

Tercer, quina influència produirien els canvis com a factors de la Festa a la actual ?

Descartarem la part musical i la part narrativa del drama-el tema assumpcionista-, relacionades amb la percepció del públic en aquest treball i veurem els canvis en la

història de la Festa en el context social sota la hipòtesis de que *l'actual Festa d'Elx és la conseqüència dels canvis socials*.

Sobre la Festa o el Misteri d'Elx, com a teatre medieval del context europeu hi ha estudi complet d'en Francesc Massip, i investigació de la història de la Festa en l'àmbit local en abundància, d'en Joan Castaño i García. Fonamentalment aquest treball es basa en els seus estudis. Recollint les dates dels canvis de la Festa, veurem el context històric i social amb la bibliografia dels estudis locals sobre la societat elxà. Per a conèixer la societat, a més a més de l'estudi bibliogràfic, he elegit medi d'estudi l'observació i les entrevistes al poble des de l'1 de juliol de 2008 fins 10 de maig de 2009 a Elx.

Paraules clau: la Festa o el Misteri d'Elx, la festa, el misteri, la ciutat industrial, el poble, Patrimoni de la Humanitat

1. Els canvis fins el 1835

1.1. El 1609 : el canvi de l'organització

1.1.1. El pas al Consell Municipal

Segons els estudis sobre la història de l'organització de la Festa¹ es pot documentar des del segle XVI a partir de les famílies de la noblesa local que van jugar importants papers: la de Perpinyà i la de Caro. El mateix segle ja hi ha documents sobre l'existència de la Confraria de Nostra Senyora de l'Assumpció que s'encarregava dels cultes i cerimònies a la Mare de Déu. Però per la manca econòmica, no es van representar la Festa quan Bernardino de Cárdenas, el senyor feudal d'Elx va morir en el 1560, com senyal de dol i igual que quan va morir el príncep Carles 1568. I quan passen les tormentes i pedregades, els il·licitans pensaren que eren per les supressions de la Festa.

A la conseqüència d'això el 1609 el Consell Municipal es va fer càrrec de la Festa. Quan van prohibir les representacions dins del temple per part de la pròpia l'església catòlica, el mateix Consell Municipal va aconseguir la garantia de perviure - el rescripte del Papa Urbà VIII el 1632.

---

¹ Joan Castaño i García, *L'organització de la Festa a través del temps*, En *Història i crítica de la Festa d'Elx*(Eds. Joan Castaño i García, Gabriel Sansano i Belso), Universitat d'Alacant, Alacant, 1997, pp. 341-359.

1.1.2. La societat dominada pel cristianisme

La Festa d'Elx va néixer a finals del segle XV², en temps de la Reconquesta. L'actual ciutat d'Elx, la vila murada, fou establida pels musulmans, encara que ja hi havia la infraestructura romana. Quan arribà el conqueridor Jaume I el 1265, els moriscs van ser expulsats fora de la vila, al Arrabal de Sant Joan, i els repobladors cristians van ocupar la vila i van realitzar reformes urbanes³. A partir del 1265, Elx va ser una nova societat feudal cristiana i la mesquita major del centre va ser convertida en l'església dedicada a la Mare de Déu de l'Assumpció, on tenen lloc dos actes de la Festa⁴. Però la intenció del conqueridor Jaume I era ajudar el rei castellà, el seu gendre Alfons X. Elx tornà a les mans de Manuel, el Marit del seva filla⁵. Elx formà part del regne de València i de les comarques meridionals alacantines al regne de València després del 1296, tras la conquesta de Múrcia pel rei Jaume II. Abans Elx era la frontera castellana i aleshores va ser la frontera entre Granada i València, per l'escassa població de Múrcia. El risc de la captivitat pels bandolers musulmans i el rescat posterior foren preocupacions per les autoritats i famílies d'Elx. El 1371 quan arribà la notícia de que a Granada estaven preparant-se tropes per marxa cap a Múrcia i Aragó, els jurats del poble van disposar guàrdies a la Torre Blanca, i es va celebrar una processó de dos dies per a allunyar el perill musulmà a través de la bondat de Déu⁶.

---

² Francesc Massip i Bonet, *La Festa d'Elx I els Misteris Medievals Europeus*, Diputació d'Alacant, Ajuntament d'Elx, Alacant, 1991, p. 295.

³ Vicente Gozávez Pérez, *la Ciutat*, en *Elx, una mirada històrica*(coord. Miguel Ors Montenegro), Ajuntament d'Elx, Elx, 2006, pp. 36-37.

⁴ José Hinojosa Montalvo, *Elx, una vila medieval en la frontera*, en *Elx, una mirada històrica*(coord. Miguel Ors Montenegro), Ajuntament d'Elx, Elx, 2006, p. 134.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem, pp. 144-146.

A l'època la mort era molt a prop de la vida quotidiana. El poble cristià era minoritària front els habitants moriscs. El cristianisme que predicava sobre el pecat i la salvació no solament va ser la religió o la ideologia dominant sinó també va ser part de la vida comunitària a poble.

Des de la conquesta, Elx va pertànyer a poders diferents : infants, prínceps, la ciutat de Barcelona o rei. Els períodes de formar part pública del regne van ser només entre 1296-1324 i 1358-1386⁷. Una vegada donada a la princesa Isabel de Castella, va ser transmesa a Gutierre Càrdenes com a recompensa dels esforços pel matrimoni de Isabel i Ferran. Elx intentava tornar a la Corona, i l'actitud de cessió davant el senyor es mostrava a les festes com la del Corpus i la de Santa Maria⁸.

El 1526 els moriscs van ser batejats, amenaçats de expulsió i confiscació de béns obligats per l'emperador Carles, però a la fi el 1609 van ser expulsats, així va perdre un terç de la població il·licitana⁹.

Quan la Confraria de Nostra Senyora de l'Assumpció no va poder dur a terme per la manca econòmica, el poble cristià va creure que les plagues foren per les supressions de la Festa dedicada a la Mare de Déu. Així, l'11 de març de 1609, com ja esmentat el Consell va acordar de fer càrrec de la Festa.

---

⁷ Artur Gil Frenández, *De la conquesta a la Germania*, en *Elx, una mirada històrica*(coor. Miguel Ors Montenegro), Ajuntament d'Elx, Elx, 2006, p. 191.

⁸ Ibidem., p. 192.

⁹ Joaquim Serrano i Jaén, *l'Avanç de la modernitat(1521-1837)*, en *Elx, una mirada històrica*(coor. Miguel Ors Montenegro), Ajuntament d'Elx, Elx, 2006, p. 204. i Vicente Gozávez Pérez(2006), p. 41.

1.2. El 1632: l'aprovació del Papa Urbà VIII sobre la Festa d'Elx dins de l'església¹⁰

1.2.1. Les prohibicions de les representacions dintre del temple

L'actitud de l'Església davant les representacions teatrals era negativa des del principi del cristianisme. El seu control sobre les fetes teatrals va prohibir, primer passatges profanes i després activitats dramàtiques dins del temple, seguint els decrets del Concili de Trento(1545-1563). El 1565 el Concili Provincial de València va disposar la revisió i aprovació abans per les representacions dins del temple. El 1569 el Primer Sínode d'Oriola va prohibir als clergats interpretar els papers en actes teatrals sota pena de sis dies de presó i el 1590 el Sínode Diocesà de València va prohibir tota mena de les representacions. El 1600 el Segon Sínode oriolenc va prohibir les representacions de titelles dins dels temples. El 1482 al país València la Inquisició va ser establida pels Reis Catòlics. La Inquisició murciana va demanar una còpia del text de la Festa, a conseqüència d'això Gaspar Soler realitzà la primera Consueta coneguda avui en dia. La revisió del text la va fer el canonge d'Oriola Dr. Esteve Torregrossa, no va trobar cap despropòsit. El 1631 quan el bisbe d'Oriola Bernardo Caballero de Paredes va prohibir la representació mitjançant un edicte, el poble il·licitana va acudir a Roma.

---

¹⁰ Francesc Massip i Bonet(1991), *op. cit.*, pp. 30-32.

1.2.2. El rescripte del Papa Urbà VIII sobre la Festa d'Elx

Tot i que no s'ha pogut trobar el document de petició des d'Elx¹¹, a l'Arxiu Històric Municipal es conserva una còpia de la aprovació del Papa Urbà VIII:

«...Amb tot vista la gran devoció, amb la qual els veïns de la dita vila celebren la dita festa, atès que els antecessors de sa reverendíssima en aquest bisbat, malgrat la prohibició sinodal, sempre a precari els han concedit llicència per fer la representació de l'Assumpció, al dia de la festa i la seva vigília, després de ser vista i reconeguda la dita comèdia pel doctor Estebán Torregosa, canonge doctoral d'aquesta església, per ordre i comissió del dit senyor bisbe, i no havent-s'hi trobat cosa que desdiga de la nostra Fe i els bons costums, se'ls ha concedit aqueixa festa tal i com es representa any rere any a la dita església¹²».

El poble d'Elx acudint a la autoritat superior i alçant la veu, va aconseguir la pervivència de la Festa, el seu drama litúrgic dedicat a la Mare de Dèu, front de perill de desaparèixer pel propi catolicisme. Tanmateix, les altres representacions dintre dels temples van deixar-se de fer per la mateixa causa. Aquesta aprovació oficial pel cap del món cristià no solament va fer superar el moment crític, sinò al mateix temps, va enorgullir els elxans, i la expressió “a dita església” va ser utilitzada segles després pels il·licitans per a oposar “el Misteri fora d'Elx” .

---

¹¹ Joan Castaño García, *Història del Document*, en *El Rescripto del Papa Urbano VIII sobre la festa o Misteri d'Elx* (José Antonio Pérez Juan, coord.), Tirant lo Blanch, Valencia, 2008, pp. 35-49.

¹² José Antonio Pérez Juan(coord.), *El Rescripto del Papa Urbano VIII sobre la festa o Misteri d'Elx*, Tirant lo Blanch, 2008, Valencia, p.118.

1.3. El final del segle VIII : la supressió de l'escena Joià

1.3.1. L'escena de la Joià

Sobre la paraula i l'escena de la *Joià*, Hèctor Càmara i Sempere la explica com “*variant del mot judiada*” en el seu article «Aproximació al vocabulari de la Festa d'Elx», i defineix la *judiada* com:

Escena del segon acte on un grup de jueus, atrets pels cants funeraris dels apòstols, entrea per l'andador amb l'objectiu de furta el cos de la Mare de Déu per cremar-lo. Els apòstols ho intenten impedir amb la qual cosa es produeix una brega que acaba amb la inclusió d'un jueu fins al llit de la Verge, Però, en el moment de agafar el cos, roman amb les «mans gafes» i la resta del grup, adonant-se del miracle, cau de genolls i es penedeix. Es tracta d'una escena de gran dinamisme i dramatisme que va ser eliminada per bisbe Josep Tormo a finals del s. XVIII pels avalots que formava entre la gent. Fou recuperada per Óscar Esplà en la restauració de 1924.¹³

Si l'escena de la Coronació és el moment culminant en el desenvolupament dramàtic de la representació i en l'emoció del públic, l'escena de la lluita entre els jueus i els apòstols és el moment més dinàmic i conflictiu trencant la solemnitat del drama litúrgic. Al mateix temps, és l'escena que mostra la perspectiva o esperança de

---

¹³ Hèctor Càmara i Sempere, *Aproximació al vocabulari de la «Festa d'Elx»*, en *la Rella*, 14, Elx, 2001, pp.85-86.

l'època medieval sobre la vida, com a l'intervenció del mal i la victòria del bé, la fe cristiana.

Segons Kòvacs, les escenes dels jueus en les fonts assumpcionistes diferencien alguns detalls com quan les mans del príncep dels sacerdots es queden paralitzades i els acompanyants perden la vista al Transitus B del Ps. Melitó. Fins i tot en els drames assumpcionistes com el de Tarragona es mostra la voluntat de cremar el cos difunt de la Mare de Déu, en canvi la Festa no revela la intenció de apoderar-lo, però la funció comuna de l'escena dels jueus és per a trencar la uniformitat, mostrant la impotència del Mal davant del Bé, i com el Mal fracassa ¹⁴.

Al mateix temps, la lluita amb el coltell de sant Pere és una escena paral·lela de la Passió de Jesús concretament en la presa pels romans al Crist, sant Pere talla la orella dreta del Malcus¹⁵.

1.3.2. El context de la supressió

Sobre l'eliminació de la Joià no es troba la documentació directa, però la tradició oral i la referència de Fuentes i Ponte ens diu en quina època va ser eliminada, la de bisbat de Josep Tormo i Julià, el 1767-1790. Com va mostrar Francesc Massip, no era l'eliminació absoluta sinó sense escenificació dels jueus; els «Motetes de la Judiada» van ser cantats¹⁶.

---

¹⁴ Lenke Kovács, *Aquesta gran novetat...els jueus en el teatre assumpcionista medieval*, en *La mort com a personatge. L'assumpció com a tema*, Actes del Seminari celebrat del 29 al 31 d'octubre de 2000 amb motiu del VI Festival de Teatre i Música Medieval d'Elx(Elx, 25 d'octubre a l'1 de novembre de 2000, Ed. Josep Lluís Sirera), Ajuntament d'Elx, Elx, 2002, pp. 200-205.

¹⁵ Francesc Massip i Bonet(1991), op. cit., p. 255.

¹⁶ Francesc Massip i Bonet(1991), pp. 35-36.

La causa de la supressió fou perquè la lluita resultava molt real, no només pels cantors de la representació sinó fins i tot pel públic que intentava intervenir en la lluita per a impedir els jueus. La supressió a Elx de l'escena de l'atac dels jueus no és l'únic cas en els drames sacres: el 1539 es van prohibir les representacions de la Passió de la Confriaria de Gonfalone al Coliseu de Roma per la reacció violenta del públic que insultava i apedregava els jueus i els guàrdies en sortir de la representació ¹⁷.

Sembla que el bisbe Josep Tormo i Julià era un personatge admirat pels il·licitans per diversos fets a Elx: donar grans a la sembra, recomposar els camins veïnals, moblar les escoles, i sobre tot portar aigua dolça des d'Aspe amb el estudi del arquitecte José González Coniedo el 29 de juny de 1789¹⁸. Malgrat aquestes fetes beneficioses per a la població, des d'el punt de vista del teatre, és considerat com “enemic aferrissat de les representacions profanes” perquè havia predicat contra les comèdies i òperes i el 1777 havia elevat una exposició al rey Carles III demanant la prohibició de les representacions de comèdies. Aquesta prohibició va durar fins el primer terç del segle XIX¹⁹.

El estudi del Francesc Massip compara entre els textos de tres drames assumpcionistes : el de València, el de Tarragona i el d'Elx²⁰. Segons el seu estudi, mentre que el de Tarragona mostra la intenció de cremar el cos difunt de la Verge, el de València la Verge, sense anomenar-los com a jueus, expressa al cap del Sanedrí de Jerusalem i als sacerdots de la sinagoga i al poble, per fer-los testimonis del seu trànsit i

---

¹⁷ Lenke Kòvacs, *op. cit.*, p. 201.

¹⁸ José Pomares Perlasia, *La «Festa» o Misterio de Elche(II). Historia Cívica*(facsimil del llibre del mateix títol el 1967, Barcelona), Patronat Nacional de Misteri d'Elx, 2005, Elx, pp. 83-84.

¹⁹ Gabriel Sansano, Joan Castaño(estudi introductori, recopilació, edició i notes), *Sainets il·licitans de la Restauració(1874.1896)*.(una història del teatre a Elx al llarg del segle XIX), Institut de Cultura Juan Gil-Albert, Diputació Provincial d'Alacant, 1997, Alacant, p. 24.

²⁰ Francesc Massip i Bonet, *Teatre religiós medieval als països Catalans*, Institut del Teatre de la Diputació de Barcelona, 1982, Barcelona, pp. 76-91.

l'Assumpció, dintre d'un context respetuós amb la voluntat de la reconciliació. En el d'Elx, sense mostrar la intenció d'apoderar-se del cos, acaba l'escena dels jueus amb la conversió.

Els jueus a la història d'Elx eren una part minoritària de la població il·licitana, vivien a l'Almórida, separats dels cristians de la Vila Murada i dels musulmans de Arrabal de Sant Joan, fins la seva expulsió definitiva d'Espanya el 1492. Ens conta l'existència de conflictes, sobre tot a les últims dècades del segle XIV, i en els moments destacats com el Divendres Sant per considerar-los “culpables” de la mort de Crist ²¹.

Per tant, segons els conceptes dels autors o dels contextos socials, diferencien les escenes. Fins i tot, es pot suposar que les mostres d'hostilitat dels espectadors cristians haurien estat certes i la prohibició dels actes bèl·lics en la representació litúrgica fou la conseqüència.

1.4. El 1835 : la supressió de la Capella de Santa Maria

Com d'altres esglésies, la de Santa Maria d'Elx tenia capella d'eclesiàstics pels actes litúrgics. Les capelles solien comptar al menys amb un mestre de capella, un organista, nombrosos cantors adults de quatre veus, nens i músics dels instruments de vent. Contractar cantors i músics de fora era habitual pel juliol i l'agost.²²

L'any 1834, el pas de l'Antic Règim a la societat liberal va causar un altre canvi significatiu en la història de la Festa. La mentalitat liberal tenia preferència de contribuir

---

²¹ José L. Menéndez Fueyo, *Los judíos en el Elche medieval : historia y herencia*, Temes d'Elx XIII, Ajuntament d'Elx, 1994, Elx, pp.4-27.

²² Francesc Massip i Bonet(1991), *op. cit.*, pp. 60-61.

els diners públics a la sanitat i l'educació del poble en lloc de les festes religioses. Així, l'any 1835, el Consell Municipal va suprimir la Capella de músics de l'església de Santa Maria per a pagar dos metges, un cirurgià amb un ajudant, un preceptor de llatí i mestres²³.

Enfront de la manca de fons per a la Festa, les autoritats locals van aconseguir una altre manera de mantenir la tradició: a través del vincle de Caro, que ja veurem en el pròxim capítol.

Però la decadència de la Festa que ja havia començat amb la supressió de la Joià. El problema econòmic va empitjorar-lo. De la supressió de la Capella dels professionals va resultar la participació dels aficionats del poble, que és un dels aspectes més destacats de la Festa actual. Fins i tot, malgrat de temps crític de l'estat artístic de la representaició, resulta que el fet de ser cantada pels mateixos il·licitans és un dels elements identificadors.

1.4.1. De l'Antice Regim a la societat liberal i la influència en la Festa

En la situació de la supressió de la Capella pel Consell Municipal en el context del canvi social, La Festa, una altre vegada enfrontà una altre dificultat, la manca econòmica. Les autoritats de la ciutat va solucionar-la amb el vincle de Caro, com ja hem esmentat. El vincle de Caro era un conjunt dels béns que pertanyien al Doctor Caro, Nicolau Caro i Martí, i que segons el seu testament del 1661, els destinava primer als descendents (no

---

²³ Joan Castaño i García, *la Festa d'Elx, la Festa de tots, del passat al futur d'un Patromoni de la Humanitat valencià*, Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura i Esport, Biblioteca Valenciana, 2007, Valencia, p. 99.

religiosos), i en el cas de faltar successors, ho seria la imatge de la Mare de Déu: la qual cosa va succeir a la després de la mort de Isabel Caro en el 1697.

Durant la desomortització dels béns eclesiàstics del 1836, tras un llarg i polèmic procés es va quedar fora de la desmortització. L'argument per a mantenir en la possessió de la imatge, defensava que no pertanyia a l'església sinó a la imatge Mare de Déu. L'Ajuntament es va fer càrrec de l'administració del vincle, així doncs, el vincle de la mateixa imatge de la Mare de Déu de l'Assumpció, la protagonista de la festivitat, va mantenir la Festa.

1.4.2. Dels professionals als aficionats del poble

Des del principi del segle XX, la societat liberal va fomentar la cultura del poble en desenvolupar el sistema públic i les activitats culturals. Entre aquestes, la cultura coral que va sistematitzar Josep Anselm Clavé a Barcelona per a “la transformació de la societat, una transformació a la qual la classe obrera havia d'accedir per mitjà de l'educació moral i artística”²⁴, va tenir influència a Elx. Antoni Sansano Fenoll, Toniquet, va importar el sistema del cant coral a la societat que estava creixent com una ciutat industrial espadenyera. I el Coro Clavé, el Popular Coro Clavé i l'Orfeón Ilicitano van ser fonts de les veus de la Festa abans de la guerra. Després de la guerra ho va ser la Coral Ilicitana i el any 1948 el mestre Pascual Tormo Pérez, el Caragolet, fundà l'actual Capella del Misteri d'Elx.²⁵

---

²⁴ Jaume Carbonell i Guberna, *Josep Anselm Clavé i en naixen el cant coral a Catalunya(1850-1874)*, Galerada SCCL, 2000, Capellades, p. 59.

²⁵ Joan Castaño i García(2007), p. 100.

La Capella del Misteri d'Elx actual es constitueix pels il·licitans aficionats al cant. Homes de variedes professions participen als assaigs dues vegades a la setmana, després del seu treball. El mestre de Capella actual, José Antonio Román, és professor de cant al Conservatori d'Elx. Amb el mestre i el seu equip, els cantors de la Capella i l'Escolania treballen amb la veu voluntàriament fora dels assaigs regulars, i efectivament saben els motets dels tots els papers de la seva veu. I ara canten fent torn en els papers, però encara els cantors més destacats amb molts anys cantant en ell, és freqüent que siguin nomenats amb el nom del paper pel poble. Per exemple, els il·licitans amants del Misteri diuen "home que canta Santiago" per a referir al Francisco María García Linares que porta cantant més de 50 anys en el Misteri.

2. Des del 1835 fins el 1924, la decadència de la Festa

2.1. Les circumstàncies de l'empitjorament

El segle XVIII per a Elx va ser el segle de l'expansió urbanística i del desenvolupament econòmic²⁶. El segle XIX començà amb la fam del 1802 i va patir amb les epidèmies i les guerres. La demografia fins l'últim terç del segle mostra les conseqüències: el cens del 1794 indicava 20.430 habitants, el 1860 era de 18.734 i el 1877 la població era de 19.636 habitants²⁷. En l'àmbit nacional, les revoltes polítiques- la Pepa, la Constitució del 1812, el Trienni Liberal del 1820-1823, la monarca

---

²⁶ Vicente Gozalvez Pérez, *La ciudad de Elche*, Departamento de Geografía de la Universitat de València, València, 1976, pp. 65-82.

²⁷ Joaquina Mora Antón, *La Demografia*, en *Elx, Una Mirada Històrica*(Miguel Ors Montenegro, ed.), Ajuntament d'Elx, Elx, 2006, p. 58.

absolutista del Ferran VII, el tron assumit de Isabel II en menor edat i la Primer Guerra Carlista del 1833-1840, ja indicaven l'inici de un canvi de mentalitat cap a la societat liberal i moderna.

A Elx també aparegueren les instal·lacions representatives de l'època moderna i el moviment cultural: el 1835 van fundar una seu de la Societat Econòmica d'Amics del País amb reglament de la de Múrcia, el 1836 va instal·lar el primer col·legi d'humanitats en funció cap al 1846²⁸, la primera impremta el 1841 pel Maties Santamaria al carrer Salvador²⁹, el 1865, el primer edifici dedicat al teatre: el Teatre Nou, Principal o d'Elx(després s'anomenà Teatre Llorente en honor de l'impulsor Lluís Llorente)³⁰. Les veus de diversos sectors, partits, i diferents societats del poble també començaren alçar la veu amb les publicacions periòdiques : *El Agorero*(1836), *Famoso Cabalón*(1845 a 1857), *El ilicitano*(1864), *La idea*(22-XII-1878 a 22-VII-1879), *El Vinalopó*(13-II-1884 a 14-IV-1886), *El Triángulo*(1884), *El Talismán*(1885), *El Bou*(7-III-1885 a 17-I-1886 y 8-VII-1894 a 8-VII-1895). També hi havia publicacions amb nombres soltes com *Bous desmarranchats*, *La tranca*, *la caña y el cavallet*, *La rata*, *El obrero*, *El látigo*, *Calendura y Calendureta*, *La libertad*, *El labrador*, *La bomba*, *El eco liberal*, *El Pueblo*, *El barullo*, *Los Negocios*, i *El pueblo de Elche*³¹.

La febre groga del 1811 provocà abandó total agrícola i industrial, i emigració. Van desaparèixer les almàssares de la ciutat, que era indústria de temporada. Però entrant a l'últim quart del segle augmentà la població amb el desenvolupament de la

---

²⁸ Joan Castaño i García, *Un segle de cultura a Elx. De l'Antic Regim a la Segona República*, Institut de Cultura, Ajuntament d'Elx, Elx, 2001, p. 16.

²⁹ José Pomares Perlasia, *La «Festa» o Misterio de Elche(II). Historia Cívica*(facsimil del llibre del mateix títol el 1967, Barcelona), Patronat Nacional de Misteri d'Elx, 2005, Elx, p. 103. Vicente p.102.

³⁰ Joan Castaño i García(2001), *op. cit.*, pp. 54-55.

³¹ Vicente Gozalvez Pérez, *La ciudad de Elche*, Departamento de Geografía de la Universitat de València, València, 1976, p. 102.

indústria d'espardenya, el jute i el tèxtil de lones. El 1897 la xifra d'habitants arribà a 27.975, concentrant a la ciutat³². Però en l'època de la societat liberal la recuperació demogràfica no va produir retorn de l'esplendor de la Festa, al contrari, com a festa religiosa, la Festa va ser un tema de polèmica. Així la decadència de la Festa, començada amb la supressió de l'escena més dinàmica, la Joià a finals del segle XVIII, continuà perdint la Capella de músics de Santa Maria i va empitjorar a un estat alarmant. Va ser ignorada del seu valor, fins que els intel·lectuals valoraren i doneren esforços per a la restauració.

2.2. Descobriment i valoració de la festa pels intel·lectuals

2.2.1. Els visitants forans

Les notícies sobre els forasters en la Festa d'Elx, hi ha com a espectadors³³, mestres de Capella, cantors i instrumentistes abans de la supressió de la Capella³⁴, i investigadors (abans de la restauració del 1924)³⁵. Fins les èpoques dominades pel catolicisme, els cantors forasters contractats per a l'ocasió de la Festa i els espectadors forans lluíren més la festa major del poble Elx.

---

³² Joaquina Mora Antón, *La Demografia*, en *Elx, Una Mirada Històrica* (Miguel Ors Montenegro, ed.), Ajuntament d'Elx, Elx, 2006, p. 58.

³³ Joan Castaño i García, *El público del Misterio de Elche*, en *Pobladores de Elche*. II època, nº 9, Elx, 1987, pp. 61-69.

³⁴ Francesc Massip i Bonet (1991), op. cit., pp. 60-79.

³⁵ Joan Castaño i García, *Repertori Bibliogràfic de la Festa d'Elx*, Edicions Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació. Generalitat Valenciana. Diputació Provincial de València, Ajuntament d'Elx, València, 1994, pp. 23-27.

El camí de la decadència des de finals del segle XVIII al primer quart del segle XX, havia començat per a la solemnitat de la cerimònia religiosa va concluir a la situació molt diferent de les dificultats anteriors : aquesta vegada era el canvi de la mentalitat de la societat sobre el paper de la religió. Fins llavors, la Festa es definia com a festa, és a dir, la cerimònia catòlica i les seves celebracions que tenien relacions directes amb a la vida quotidiana en la mentalitat del poble³⁶. En la transició a la societat liberal quan ja no hi havia l'acord unànim de sentit religiós, gastar els fons municipals a “les festes religioses” va caure en polèmica. Per una banda, ja no era una societat absolutista no només en la política, tampoc en les creences. Per altra banda, al llarg dels canvis socials la popularització de l'educació i de les activitats culturals, les opinions dels intel·lectuals il·lustres en l'àmbit artístic i històric van donar un nou sentit de la Festa a la societat creixent en el sector industrial: el valor artístic, és a dir, el valor apreciat de la societat moderna. La nova valoració dels acadèmics forans va ser un important factor en el camí cap a la restauració i en la restauració del 1924 també.

En Joan Castaño i García-l'arxiver de la basílica de Santa Maria d'Elx i del Patronat del Misteri d'Elx-, en el seu estudi llegit el 1989, «Repertori bibliogràfic de la Festa d'Elx», divideix els períodes de la investigació sobre la Festa en cinc: la primera etapa(1727-1869), la segona(1869-1936), la tercera(1941-1978), la quarta(1979-1988), i la actual des d'aquesta última data³⁷. El que ens crida atenció en aquesta divisió dels períodes, és la divisió entre la primera i la segona etapa,

---

³⁶ El pensament que va fer càrrec la Festa al Consell en el segle XVII, segueix el el segle XIX : el març del 1842 la imatge de la patrona va sortir a la processió rogativa per a la pluja. José Pomares Perlasia, La «Festa» o Misterio de Elche(II). Historia Cívica(facsimil del llibre del mateix títol el 1967, Barcelona), Patronat Nacional de Misteri d'Elx, 2005, Elx, p. 106.

³⁷ Ibidem.

l'any 1869. Per primera vegada, el Misteri va ser introduït al centre cultural oficial, a la Reial Academia de la Història pel Mariano Roca de Togores, marquès de Molins³⁸. La primera difusió al món oficial i acadèmic. Després de Mariano Roca de Togores, Gaietà Vidal i Valenciano publicà una serie d'articles sobre el Misteri, i aquests dos personatges foren ajudats pel Aurelià Ibarra i Manzoni, l'intel·lectual local³⁹.

El germà d'Aurelià, Pere Ibarra, va continuar la promoció i divulgació de la Festa. Pere Ibarra va divulgar-la dins i fora d'Elx, pensant que era fonamental ser conegut el seu valor artístic i cultural per a la supervivència de la Festa⁴⁰. Iniciat pel Aurelià convidant els erudits de l'època, va ser seguida pel seu germà, i avui dia, l'Ajuntament i el Patronat segueixen el sistema de convidar autoritats i estudiosos.

Els personatges relacionats amb Pere Ibarra foren Pierre París que va publicar un article a *L'Illustration* de París i Teodor Llorente, el cap de la Renaixença valenciana. Teodor Llorente va venir presidint l'associació cultural de la Renaixença valenciana *Lo Rap Penat* i va publicar cinc articles en *Las Provincias*, del qual ell mateix era director, sota el seudonim Valentino. I aquest any va venir Felip Pedrell, erudit musicòleg tortosí de l'època, i va escriure «*La Festa d'Elche ou le drame lyrique espagnol. Le Trépas et l'Assomption de la Vierge*», en *Sammelbände der Internarionale Musilgesellschaft* de Leipzig el 1901. I encreuent les cartes entre dos personatges va començar la primera campanya de premsa per a la restauració obstinada pel Pere Ibarra.

---

³⁸ Joan Castaño i García, op. cit., pp.25-26.

³⁹ Sobre l'ajuda d'Aurelià Ibarra als dos personatges, Joan Castaño i García, *Els germans Aurelià i Pere Ibarra. Cent anys en la vida cultural d'Elx(1834-1934)*, Universitat d'Alacant, Alacant, 2002, pp. 105-107.

⁴⁰ Joan Castaño i García(2002), op. cit., pp.265-272.

Antigament la Festa ja havia tingut molta fama i atreia forasters per a viure-la des del voltant dels veïns d'Elx. Però quan anava empitjorant el segle XIX, el punt de vista dels forasters, els seus papers dels foasters en la Festa va ser diferent : els que viuen i els que veuen. I avui dia aquestes actituds no es limiten als forans sinó als mateixos il·licitans. Això ho estudiarem més endavant.

2.2.2. Els germans Ibarra⁴¹

Les esmentats germans Ibarra són personatges claus a la història cultural de la societat il·licitana del segle XIX i XX. L'Aurelià Ibarra Manzoni va néixer a Alacant el 1834. La família d'Aurelià va traslladar a Elx després de uns dies del seu naixement, ja que la part paterna era il·licitana. El pare Josep Ibarra va dedicar al comerç i tenia tendència política liberal, que va fer influència als dos germans. Aurelià va estudiar al col·legi del humanista Pasqual Caracena Torres amb l'ideologia liberal i va estudiar la pintura. Per a estudiar a la Escola de Belles Arts de Barcelona va marxar a Barcelona en la edat 15. A la edat 19 tornà a Elx i desdica com a polític, historiador, un il·lustre intel·lectual dedicant tota la vida per a la societat il·licitana lliure i culte. Després de la mort prematura de Aurelià de edat 56 anys, el seu germà, el fill de la segona esposa de Josep Ibarra, Pere Ibarra(1858-1934) va continuar el camí de les activitats com a intel·lectual cap a la millor societat.

Aquests dos personatges van treballar i recollir documents o restos en l'arqueologia i en l'història local, a través de l'història van intentar a educar i regenerar

---

⁴¹ Tota aquesta nota sobre els germans de Ibarra es basa en el llibre, que fou la tesis doctoral del historiador il·licità, Joan Castaño i García(2002), *op. cit.*.

la societat il·licitana. Els treballs d'ells són immensos i imprescindibles per als estudiosos en qualsevol camp del estudi sobre el poble Elx. Entre ells, podem trobar els primers esforços per a la restauració en la decadència de la història de la Festa, el de Aurelià que ja hem esmentat i les campanyes de Pere Ibarra.

2.3. Les campanyes per a restauració de Pere Ibarra

Pere Ibarra per a divulgar dins i fora d'Elx, va presentar-la als intel·lectuals il·listres forans i va publicar els documents, va escriure articles en la premsa local. Per a cridar atenció del poble, va escriure article felicitant al poble per la valoració al Misteri pel erudit musicòleg Felipe Pedrell el 1901. A la Festa del 1902, seguint propostes de Pedrell, van renovar alguns vestiments i els cantors intentaren cantar sense partitura⁴². Per la restauració de cúpula van tancar la Santa Maria el 1902. Entre 1903-1905 no van poder representar la Festa per aquesta raó. Podien celebrar la Festa el 1906, Pere Ibarra va escriure article explicant el valor de la Festa, i referenciant les opinions dels experts forasters. Encara no va aconseguir a restaurar-la llavors, però sí que va cridar atenció als sectors del poble⁴³. Des del 1919, el procés va notar avanç, van fer subscripció oberta per a recollir fons econòmic per a la restauració. El 1921 van renovar alguns vestits i perruques de l'apòstolat i va canviar la jàssera mestre del cel, d'un pal de vaixell a la biga de ferro. Era un pas

---

⁴² Joan Castaño i García, *La restauració de la Festa d'Elx en el primer terç del segle XX*, Temes d'Elx X, Ajuntament d'Elx, Elx, 1993, pp. 7-9.

⁴³ Ibidem., pp. 9-12.

inicial, el 1922 va venir Òscar Esplà per a estudiar-la i el 1924 ell s'encarregara la restauració musical⁴⁴.

3. La Junta Protectora de la Festa d'Elx i la restauració del 1924

3.1. La Junta Protectora de la Festa

A la fi del segle XIX i al principi del segle XX, els investigadors forasters van gaudir la Festa i van escriure manifestant la necessitat de restauració: Javier Fuentes i Ponte, escriptor natural de Madrid però va viure a Múrcia, Adolfo Herrera, numismàtic cartaginès, Teodor Llorente, escriptor valencià qui fou promotor de la Renaixença valencià i Felipe Pedrell, tortosí, un dels musicòlegs més prestigiosos de la època. Felipe Pedrell va mostrar la necessitat urgent de restauració musical i escènica. A Elx, hi havia els que valoraven i volien restaurar la Festa: els germans Ibarra, Aurelià i Pere Ibarra. Aurelià Ibarra(1834-1890), polític i historiador, va iniciar la divulgació de la Festa, després de la seva mort seria el seu germà el Pere(1858-1934) que la va continuar, com ja hem comentat Després d'una llarga lluita persistent contra les circumstàncies poc interessades, Pere Ibarra, l'historiador i cronista local va aconseguir formar la Junta Protectora de la Festa el 1924, integrada pels representants municipals i pels altres sectors relacionats. La Junta Protectora va portar a terme restauracions en aspectes musicals i escènics. La podriem considerar com a fruit dels intel·lectuals de l'època.

---

⁴⁴ Ibidem., pp.12-16.

3.2. La restauració del 1924

La Festa al llarg dels més de cinc-cents anys de la seva vida ha passat diversos moments de perill, però la restauració de l'any 1924 i la restauració mateixa són més significatives per a entendre el lligam entre la Festa i el poble. L'any 1924 en l'època de la dictadura de Primo de Rivera, la Junta Protectora de la Festa amb les forces municipals, els eclesíastics i els intel·lectuals com Pere Ibarra i el músic alacantí Òscar Esplá va fer la restauració ⁴⁵. Aspectes importants de la restauració del 1924 foren la recuperació de la Joià, l'eliminació de músic del baix, dels personatges estranys, l'integració del mestre de Capella a l'apostolat. Pels canvis musicals i escènics van decidir fer un assaig amb les portes tancades de l'església abans de la Festa, així va néixer l'assaig general del dia 13.

3.2.1. La recuperació de la Joià

El 1924, ja no cantava la tradició i no quedaven els vestits dels jueus. Pere Ibarra va estudiar i dissenyar el vestuari pels jueus, i ho estrenà aquest any⁴⁶. Amb l'ausència de la tradició de escenificar-la durant cent cinquanta anys, va recuperar l'escena diferent que contenen les Consuetes.

Les acotacions de les consuetes indiquen la lluita amb coltells, per exemple, la Consueta del any 1625:

---

⁴⁵ Joan Castaó i García(2007), *op. cit.*, p. 119.

⁴⁶ Joan Castaño i García, *La Restauració de la Festa d'Elx en el primer terç del segle XX: De la seua decadència teatral al títol de Monument Nacional(1901-1931)*, Temes d'Elx XI, Ajuntament d'Elx, Abece Artes Gráficas, Elx, 1993, p. 18.

...Y a este tems, entren los jueus, de dos en dos, fent vissages y serimònies com qui va descobrint una cossa no pensada; advertex-se que mentres canten dits jueus, St. Pere y sent Joan los van ympedint no passen al cadafal on està Nostra Senyora, y en acabant tot lo que en lo andador canten, tira St. Pere de un coltell que porta ab si y pelea a los jueus y los jueus ab Ell, y acabant dita brega o qüestió, tornen los coltells a son lloch, y van tots al cadafal, en seguida de St. Pere y de St. Joan, y agenollats, canten los dits jueus, ab los brassos en alt y mans fetes gafes:

(motets dels jueus y acotacions)

...Acabada esta cobla, com és dit, volent los jueus perseverar en llevar-se a Nostra Senyora, llantsa mà St. Pere al coltell y el major de dits jueus fa lo mateix, y rnyen, quedant aquells ab les mans gafes, y canten agenollats.⁴⁷

I la Consueta del 1709:

I dien asò. Entren los Jueus, los quals, axi mateix, an de estar aparellats, y, entrant per lo andador, canten lo següent. Y adverteix-se que mentres canten, St. Pere y St. Joan van-los inpedint no passen avant. Y en acabar tot lo que en lo andador cantan, desenbayna St. Pere un coltell que porta y pelea am los Jueus, y tornen a embaynar a van tots al cadafal darrer St. Pere, los braços alts y les

---

⁴⁷ Francesc Massip i Bonet (Ed. crítica), *La Festa d'Elx* (Consueta de 1625), en *Història i crítica de la Festa d'Elx* (eds. Joan Castaño i García, Gabriel Sansano i Belso), Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana "Biblioteca de Filologia Catalana", 6, 1998, Alacant, pp. 118-119, reduït el text fixat en *El Misteri o Festa d'Elx*, dins *Romancer. Misteri d'Elx*, selecció i notes a cura de Francesc Massip, Barcelona, Edicions 62/Edicions Orbis, 1985, pp. 115-152.

*mans fetes gafes y, agenollats tots, canten los Jueus O Déu Adonay, perquè lo segent es canta en lo andador*⁴⁸.

La consuetud del any 1722 ens conta:

*I dient açò, entren los jueus, los quals així mateix han d'estar aparellats. I entrant per l'andador canten lo següent. I advertix-se que, mentres canten, sant Pere i sant Joan van-los impedit no passen avant. I en acabar tot lo que en l'andador canten, desembaina sant Pere un coltell que porta i pelea ab los jueus, I tornen a embainar. I van tots al cadafal darrer de sant Pere, los braços alts i les mans fetes gafes. I agenollats tots, canten los jueus: Ih, Déu donai! Perquè lo següent es canta en l'andador*⁴⁹.

La Joià reincorporada va ser la lluita entre Sant Joan i Sant Pere amb dos jueus sense coltells. El coltell que portava sant Pere és un element que ens recorda la Passió de Crist. Quan Jesús va ser capturada pels romans que venien amb Judes, Sant Pere va tallar amb l'espasa l'orella del Malco, el criat del pontífex. Per tant, l'espasa o el coltell es podrien considerar com a un símbol de la defensa de Sant Pere per al seu estimat Jesús i la Mare de Déu. Sant Pere, segons la Bíblia, abans de ser el personatge clau del catolicisme, el cap de l'església catòlica, fou un senzill pescador, un home que estimava a Jesús però fins i tot ho negà front de una xiqueta després de la capturació de Jesús. És un personatge molt humà. No era un home que lluitava per a la llibertat pels

---

⁴⁸ Francesc Massip i Bonet, *Consuetud 1709*. Estudi Crític del Text, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, 1986, València, p. 37.

⁴⁹ Luis Quirante Santacruz, *El Misteri d'Elx. Edició de la consuetud del 1722*, Patronat Nacional del Misteri d'Elx, 2002, Elx, p. 72.

hebreus com a Judes, no era un intel·lectual com sant Pau. És un personatge que representa la humanitat davant del Déu i l'amor al Déu, al mateix temps, la escena mostra el confrontament del cristianisme amb el seu enemic, que fins i tot convertiria en cristians. Per tant, considerant els caràcters educatius i narratius del drama litúrgic, podem suposar que el coltell havia estat un element important, i molt natural pels que vivien en la societat cristiana, pels que estaven acostumats de les processions de Setmana Santa, dels trons escenificats de la Passió.

L'escena de la Joià produeix alta tensió en el desenvolupament del drama encara avui dia també, sense elements bel·lics com a coltell. A la pel·lícula documental amb entrevistes, «Les veus d'un poble»⁵⁰, Juan Carlos Romero que canta com jueu en la Festa ens relata la reacció dels espectadors:

“Los más veteranos cuentan que sobre todo en el día de la Prueba del Ángel, la gente cuando entraba la Judiada, claro, la gente suponía, que los judíos entraban para llevarse a la Virgen, ...Si involucra tanto el espectador le impedía al judío, he conocido a la gente que le pegaba y todo..”.

3.2.2. Altres canvis escènics : l'eliminació dels personatges estranys i del músic del baix i la integració del mestre de Capella a l'apostolat

Quan els intel·lectuals forasters van assistir a la Festa, van opinar les millores amb l'eliminació dels personatges estranys del cadafal: el músic del baix que acompanyava alguns motets, clergat, acòlit, guàrdies municipals i dos sacristans que eren auxiliars en

---

⁵⁰ DVD, José Andreu Ibarra(dir), Antonio Velázquez Téllez(Guió), *El Misteri d'Elx. Les veus d'un poble*, Radiotelevisió Valenciana, Patronat del Misteri d'Elx, 2007(grabat agost de 2005), Elx.

algunes escenes com la de la baixada de la Mangrana o el soterrament de la Mare de Déu. I sobre tot, consideraven el menys natural el mestre de Capella vestit del frac. Van eliminar els personatges estranys del cadafal, seguint les propostes. Ells ocupaven un lloc per la seva feina. Per exemple, el sacristà: portar la palma des de l'àngel de la Mangrana baixada a la Maria, els guàrdies municipals: impedir els espectadors atrevits, etc, en la escena de la processió del soterrament al cadafal, participaven en ella. Llavors la processió al cadafal ja participen els apòstols i els jueus. En el cas del mestre de Capella va convertir en un dels apòstols per a no apareixer estranya la escena. El mestre de Capella diferenciat pel vestit, dirigia, i donava el to a Maria.

El concepte de l'estètica en les arts escèniques del domini romanticisme i un lent pas al realisme fonamentalment intenta absorber-se en simulàcre de l'obra el públic del altre costat del escenari. Per tant, als intel·lectuals de l'època, els personatges que no concorden a l'*actuació* eren inacceptables. Fins aquell moment el poble la considerava en el context litúrgic i els intel·lectuals la tractava més com a obra de l'art.

3.2.3. L'assaig general

Després de la restauració musical i escènica, van fer un assaig per a provar tots els canvis, a la vesprada del dia 13, amb les portes tancades de l'església. Les opinions favorables referien avantatges de poder contemplar la bellesa sense sorolls ni calor amb seient assegurats, i les de contra, distingiren la desaparició de l'emoció i es considerava la separació dels valors artístics dels religiosos⁵¹.

---

⁵¹ Joan Castaño i García, *la Festa d'Elx, la Festa de tots, del passat al futur d'un Patromoni de la Humanitat valencià*, Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura i Esport, Biblioteca Valenciana, 2007, Valencia, pp. 122-124.

Passat l'any 1931, el Misteri d'Elx va ser declarat Monument Nacional. Acabada la Guerra Civil, a partir del 1959 es augmentà els nombres de les representacions fora dels dies tradicionals: l'11 i el 12 a la vesprada. Passant a la representació nocturna l'any 1972 va utilitzar llums artificials. Avui dia es fan l'11 i 12, les representacions extraordinàries i el 13 l'assaig general pagant entrades. En els actes fora de les diades tradicionals no canten alguns motets, no hi ha coronació ni la imatge de la patrona, ja que la que sort a la representació és una replica que la substitueix.

Entre els canvis del 1924, l'assaig general va fer el canvi més destacat perquè la representació de l'assaig general en aquell dia va convertir-se des de la festa major del poble al Misteri, en un espectacle d'origen medieval.

Durant aquestes diades l'11, 12 i 13, la representació dels dos actes de dos dies, es fa seguits en un dia amb un breu descans sense la Roà ni la processió al carrer.

Al assaig general les representacions no són festes, ni cerimònies dedicades a la patrona. La separació del Misteri des de la Festa va marcar-la amb el concepte del modernisme i van iniciar l'època de les representacions semblants de diferents identitats de una sola representació, produïnt confusió o nou concepte de la Festa o el Misteri d'Elx.

3.2.4. La palmera de focs artificials de l'últim dia d'agost

Després del 15 continua l'Octava fins el 22 d'agost celebrant les Salves amb la imatge difunta en l'altar. El 1924, el president de la comissió d'Hisenda de la Junta, Josep Pascual, reunint fons econòmics per les diferents iniciatives que no estava disposades, va fer una convocatòria entre les dones il·licitanes que tingueren el nom

d'Assumpció. Els diners reunits van ser utilitzats per al costum local de que, les dones resaven davant de la Mare de Déu, a través de les espieres de la porta major durant les nits d'agost. I els utilitzaren per a il·luminar la façana i la torre de l'església. Quan va sobrar els diners, van decidir de invertir-los en llançar una palmera de focs artificials a la nit del 31 d'agost. Llançar una palmera l'últim dia del mes de les celebracions assumpcionistes continua antualment amb suport del municipi ⁵².

4. Després de la restauració del 1924 fins 1975

4.1. La declaració com al Monument Nacional el 1931

La polèmica sobre el Misteri de l'època conta tres diferents idees: la minoria socialista que volia eliminar, la minoria republicana radical socialista, que insistia eliminar el sentit religiós mantenint la representació i la minoria liberalrepublicana que volia mantenir tots els aspectes de la representació⁵³. Entre bancs polítics no podia assegurar la tradició de la Festa, Pere Ibarra va sentir la necessitat de la protecció estatal, de l'organització superior del món liberal. Òscar Esplà, que havia dirigit la restauració musical el 1924, era president de la Junta Nacional de Música i Teatres Lírics. Ell va fer important paper per al reconeixement estatal. El ministre d'Instrucció Pública va venir

---

⁵² Joan Castaño i García, *la Festa d'Elx, la Festa de tots, del passat al futur d'un Patromoni de la Humanitat valencià*, Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura i Esport, Biblioteca Valenciana, 2007, Valencia, pp. 127-129.

⁵³ Joan Castaño i García(2002), op. cit. pp. 292-293.

l'agost i va nomenar-la com a Monument Nacional el setembre del 1931. Així la Festa va dependre a l'Estat, a la mà de la Junta Nacional de Música i Teatres Lírics⁵⁴.

Una altre cosa que ens interessa relacionat amb la declaració com a Monument Nacional és la valoració de l'Estat sobre la Festa.

La representación constituye, pues, una de las fiestas populares de la más alta prosapia artística que existen actualmente en el mundo, y causa con justicia, la admiración y el respeto de cuantos artistas y eruditos de todas partes-españoles y extranjeros- acuden a presenciar este espectáculo único. Pero mientras en otros países se fomenta oficialmente cualquier manifestación de arte popular, aunque no tenga en modo alguno la sinificación estética e histórica de nuestro drama musical de Elcje, éste abandonado hasta ahora a los escasos recursos técnicos de sus organizadores locales, va llenándose de impurezas con la intromision de elementos extraños a su peculiar sentido y con el peligro de ir perdiendo poco a poco sus interpretaciones la primitiva grandeza que le ha dado fama universal. Esto ocasionaría un perjuicio a nuestra cultura y al arte en general;pero también un daño de caracter económico, por cuanto la audición anual del Misterio es (y puede serlo más todavía) un legítimo motivo de atracción para el turismo, y por tanto, una fuente de ingresos⁵⁵.

En el decret podem notar el interés de l'Estat a la societat liberal, cap a la modernitat en el nivel mundial. En les preocupacions com *la fama universal*,

---

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Joan Castaño y García(2007), op. cit., p. 133. Citado de la *Gaceta de Madrid*, 16-IX-1931

admiracions pels intel·lectuals *espanyols i estrangers* i en la valoració econòmica com al bé *turístic*, mostren el punt de mirada. Aquest punt de mirada de quasi vuitanta anys abans, segueix en la actualitat, ja que es promociona el títol Patrimoni de la Humanitat de la UNESCO, en direcció contrària de la finalitat primitiva de la declaració del Patrimoni de la Humanitat.

4.2. La Guerra Civil, l'incendi a l'església

El 20 de febrer de 1936 van haver els incendis als temples d'Elx. Van cremar les esglésies, entre elles, la basílica de Santa Maria i la imatge de patrona també. L'església de Santa Maria d'Elx va ser utilitzada com a garatge durant la guerra. Acabada la guerra el 1939 a Elx van formar la Comissió de restauració de l'església de Santa Maria i de les festes d'agost amb la corporació municipal. La Comissió va passar al nivell estatal per Eugenio d'Ors, per la Junta Nacional Restauradora del Misteri d'Elx i els seus Temples. Llavors l'anomenada de l'organització per a la Festa va canviar amb el nom *Misteri*.

4.3. La Junta Nacional Restauradora del Misteri d'Elx i els seus temples

El Consell municipal va demanar que passés el càrrec al municipi com era des del 1609 fins al 1924. Però no fou acceptada la petició, i el 1948 es va publicar un decret en BOE que creà el Patronat Nacional del Misteri d'Elx amb la presidència honorífica del

cap de l'Estat. El 1950 publicant un altre decret que modificava l'anterior i el 1951 va aprovar el decret per Ordre Ministerial, aquest Patronat continua fins avui dia.

Dins del Patronat Nacional del Misteri d'Elx, la Junta Local Protectora té funció a Elx. El canvi destacat del Patronat és el pas del president honorífic. Abans el cap de l'Estat fou el president honorífic i després de la mort de Franco va passar el títol al de la Generalitat Valenciana.

4.4. el 1953-1961 : la segona intervenció musical de Oscar Esplà i altres canvis

Després de la Guerra Civil es va organitzar la Comissió Restauradora de la Iglesia de Santa Maria y de las Fiestas de Agosto el 1939. El any 1940 va convertir en la Junta Nacional Restauradora del Misterio de Elche y de sus Templos.

El mateix any la Junta encarregà a reconstruir la nova imatge a l'escultor valencià que vivia a Madrid, José Capuz. La aparició de la nova imatge a Elx fou organitzada per a la Vinguda de la Verge, com la llegenda i la tradició, entrà a la ciutat a la tarda del 28 de desembre⁵⁶.

I va introduir maquinària per al moment del canvi del xiquet a la imatge. La imatge anterior que havia desaparegut cremada pel incendi el 1936 era una imatge de grandària natural amb poc pes. Per exemple, per a pujar i baixar-la al seu altar van encarregar només dos capellans. Però la nova imatge, la imatge actual mida 1,65cm i

---

⁵⁶ Joan Castaño i García, *Utilització i veneració d'imatges en el teatre assumpcionista medieval: la Festa o Misteri d'Elx*, en *Formes teatrals de la tradició medieval*(a cura de Francesc Massip), Institut del Teatre, Barcelona, 1995, p. 61.

Joan Castaño i García, *La imagen de la Virgen de la Asunción*. Patrona de Elche, Caja de Ahorros Provincialde Alicante, Patronato Nacional del Misterio de Elche, 1991, Alacant, p. 125.

pesa aproximadament 80 kg. Per tant, abans, per a substituir el xiquet que canta Maria a la imatge de la patrona, els apòstols cantaven «Oh, cos sant», al mateix temps baixava el Araceli per a distraure l'atenció dels espectadors i el canvi ho feien els apòstols a mà. El any 1941, Antonio Serrano Peral, l'arquitecte restaurador de l'església va dissenyar un giny de mena persiana, que es podia fer possible en canvi maquinariament⁵⁷.

Introduït el artefacte del canvi del xiquet a la imatge, la revisió dels anys cinquanta, la baixada de l'*Araceli* va tenir lloc el final del cant per a donar major importància a la part musical⁵⁸.

Des del 1953 fins 1961 van fer un nou procés de revisió de la Festa. Òscar Esplà va intervenir per la segona vegada i va incorporar els preludis i indicatius tonals d'orgue. Així la escena d'entrada de la Maria va canviar. Perquè abans, el mestre acompanyava a la Maria i li donava el to.

Un altre canvi important de aquesta revisió, és del seguici de la Maria. El seguici de la Maria ja en el segle XVII deixaren cantar, per aquesta raó, a Elx la Maria de Salomè i Iacobé del Misteri eren conegudes com “les Maries mudes”. Òscar Esplà féu recuperar els dos cants, cada una al principi dels dos actes, adaptant les lletres al cant de la Maria “Ai trista vida corporal”⁵⁹.

I la *Coronació* també per la consideració prioritària a la part musical, va baixar al cant de sant Tomàs, no en el moment del canvi de l'Àngel Major de Araceli per la imatge dins de la sepultura del cadafal⁶⁰.

---

⁵⁷ Francesca Massip i Bonet(1991), *op. cit.*, Alacant, p.225.

⁵⁸ Joan Castaño i García, , *L'evolució escènica de la Festa d'Elx en la segona meitat del segle XX*, en *La Mort com a presonatge. L'assumpció com a tema*, Actes del Seminari celebrat del 29 al 31 d'octubre de 2000 amb motiu del VI Festival de Teatre i Música Medieval d'Elx(Elx, 25 d'octubre a l'1 de novembre de 2000, Ed. Josep Lluís Sirera), Institut Municipal de Cultura, Ajuntament d'Elx, Elx, 2002, p. 134

⁵⁹ Ibidem., pp.131-133.

⁶⁰ Joan Castaño i García(2007), *op. cit.*, p. 144.

El any 1961 renovà el vestuari d'apòstols i jueus dissenyat pel catedràtic d'Art Sumptuari de Madrid, Manuel Comba, que no havia vist mai la Festa. Aquest vestuari renovat i influenciat del cinema, resulta que, en realitat va dibuixar el dissenyador Eduardo Torre de la Fuente, i procedia de la pel·lícula *El beso de Judas*. Durant la restauració dels anys cinquanta també va renovar l'arpa, una gran catifa pel cadafal i l'andador, les estacions de la Maria-l'hort de Getsemaní, el Calvari i el Sant Sepulcre, fetes de fusta⁶¹.

5. Des del 1975 fins avui dia

5.1. El Misteri, sense el context festiu

Avui dia la part del drama assumpcionista es representa en altres moments de l'any que no són la festivitat tradicional del calendari litúrgic. A Elx, hi ha representacions extraordinàries entre l'11 i 12 d'agost, i l'assaig general el 13 d'agost amb portes tancades, llum artificial, seient assegurats perquè ho paga. Cada dos anys es celebra un altre cop, amb representacions extraordinàries també el 29 i el 30, l'1 de novembre commemorant la declaració del dogma de l'assumpció del 1950. Fora d'Elx, el Misteri es representa amb una forma del concert però "escenificat" amb vestiments de la Festa. La Festa és una vegada a l'any en el calendari festiu però la escenificació del Misteri ja no es representa el mateix calendari.

---

⁶¹ Ibidem.

5.1.1. L'escenificació del Misteri fora del cicle festiu

En el segle XIX, per les epidèmies alguns anys-1834, 1884 i 1885 no representaren la Festa i el 1859 i el 1890 la van representar més tard, final de novembre, evitant la temporada estival⁶².

En el segle XX, per una altre raò va tenir lloc la Festa fora del cicle festiu tradicional. Amb la declaració del dogma de l'Assumpció de la Mare de Déu per Papa Pius XII l'1 de novembre del any 1950. El 1951 l'església de Santa Maria va ser la Basílica menor pel Papa. I el 1954 declarat com Any Sant Maria coincidint centenari de la declaració del dogma de la Immaculada Concepció de Maria, finals d'octubre organitzaren la clausura solemne d'Any Sant Maria amb una representació extraordinària del Misteri⁶³.

El 30 d'octubre té lloc l'assaig general(avui dia el 29 una altre representació extraordinària) i l'1 de novembre el diada de Totsants, al matí el primer acte, *la Vespre*, acabant-la, la processó del soterrament de Mare de Déu pels carrers d'Elx, tornant i entrant a la basílica, la missa solemne i a la vespreda el segon acte, *la Festa*. Al principi de les representacions de la tardor no coronava a la imatge però darrera d'anys ja es fa la Coronació l'1 de novembre, com el 15 d'agost. I es celebrava cada cinc any que acabaren 0 o 5, actualment se representa als anys parells.

---

⁶² Frances Massip i Bonet(1991) , *op. cit.*, p.36.

⁶³ Joan Castaño i García(2007), *op. cit.*, pp. 141-142.

5.1.2. L'escenificació del Misteri fora d'Elx

A través de les publicacions sobre els valors de la Festa pels intel·lectuals forans, La Festa, l'obra del Misteri van ser coneguda i convidada per a representar-la fora de la ciutat. Concretament, el 1929 per l'Exposició Universal fou convidat representar-la en el Pueblo Español de Barcelona. El tema de la sortida d'Elx va ser polèmic, al final ho va decidir negatiu per una comissió formada per l'alcalde d'Elx Antoni Bonete, el rector de Santa Maria Bernabé del Campo, el músic il·licità Alfred Javaloyes i el cronista de la ciutat Pere Ibarra⁶⁴. I el Pere Ibarra va publicar un article per a explicar la raó de la decisió negativa a la invitació. Aquest tema fou, i encara fins avui dia és vàlid, en aquell moment les opinions contràries, és a dir, de les que se acorden de representar-la fora de la ciutat van publicar articles en setmanaris. Per exemple, *El Ilicitano*, de la societat de cant coral Orféon Ilicitano, considerant la representació fora d'Elx com una oportunitat de donar-la fama i difusió proposava cantar els professionals en lloc de aficionats⁶⁵. Des de final del segle XIX fins abans de la guerra, durant el temps que Elx començava créixer notablement en el sector industrial amb immigrants, els ciutadans alçaven les veus a través dels diversos setmanaris. Damunt en una ciutat de la majoria dels habitants eren obrers, i en el temps de la modernització i industrialització, la valoració sobre la Festa van donar més importància en el valor artístic que el context social i tradicional. I el punt de mirada positiu sobre la sortida de la Festa considerava les opinions en contra com ocultisme o ruralisme.

---

⁶⁴ Ibidem., p. 130.

⁶⁵ Ibidem., pp. 130-131.

El 1944 una altre vegada va ser convidada per les Falles de Sant Josep, i va ser negada i el 1945, van interpretar dos nens els papers de Maria i de l'Àngel de la Mangrana en el Teatre Principal d'Alacant, en l'acte de proclamació de la Bellesa del Foc de les festes alacantines de Sant Joan, amb autorització de l'alcalde d'Elx, Tomàs Sempere Irlles, sense acord amb la Junta. El 1946, la Junta Restauradora amb l'Associació de la Premsa Valenciana va organitzar un acte en l'església de Sant Agustí de València, així uns cantors d'Elx va cantar fragments com un concert. I per plantetjar un altre acte semblant pel 1947 de València, Eugenio d'Ors va negar⁶⁶.

El 1964, en el X aniversari de la mort de Eugenio d'Ors, que fou president de la Junta Nacional, la Capella del Misteri va cantar fragments del Misteri en l'església de Santa Anna, en el Saló del Consell de Cent de l'Ajuntament de Barcelona i davant de la tomba en el cementeri de Vilafranca del Penedès⁶⁷.

Entre les opinions, el Patronat ideà un acte que es diu «concerts escenificats» per poder sortir d'Elx sense tenir problemes. Als concerts no hi representa cap tramoia però amb una il·luminació teatral, amb els cantors vestits com la Festa preferint dins de l'església. Així el primer concert escenificat tingué lloc el 1975 a la Catedral de Toledo amb motiu del I Congreso Internacional de Estudios Mozárabes. El any 1978, Tomás Martínez Blasco, l'arquitecte i membre de la Junta Local Gestora va fer un esquema de catorze moments titulats Plany de Maria, Núvol o Mangrana, Sant Joan, Sant Pere, Ternari, Dormició, Invitació a les Maries, Sant Pere i Sant Joan, Sepeli, Jueus, Conversió i bateig, Assumpció, Sant Tomàs i Coronació per els concerts⁶⁸.

---

⁶⁶ Ibidem., p. 141

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Ibidem., pp. 154-155.

Avui dia al concerts escenificats per al moment de la baixada del aparat aeri, solen utilitzar el fum artificial.

L'escena de la baixada de Mangrana amb fum artificial en el concert escenificat a Roma, la basílica de Santa Maria Maggiore, 14-01-2009, capturada del DVD gravat per José Belda

També realitza la processó dins del lloc. En el cas del concert escenificat, cada vegada es canvia els moviments(no gestos) dels cantors adaptant segons les condicions del lloc. La imatge de la patrona, que no és la *verdadera*, es situa des del principi del concert gitada, el nen que canta Maria canta enfront de la imatge bloquejant la vista dels espectadors. Cantant el primer acte de la casa de la Mare de Dèu, els cantors situen en forma del cor, no escenifica envoltats de la imatge. El mestre de Capella mostra la seva existència més clara dirigint els cantors posat davant. Canten el Misteri els mateixos cantors però la escenificació del drama en cada concert no és possible ser igual de la Festa dins de la basílica de SantaMaria d'Elx, ni entre els concerts.

L'escena de la baixada de Mangrana al pulpít sense fum artificial, en el concert escenificat a la Catedral de València, 09-11-2008.

L'anomenament del concert escenificat ja insinua la impossibilitat de la escenificació exacta fora del espai original. Si estudiem sobre la percepció i el paper del públic, és més clara la diferencia i la identitat de la Festa. Sobre el públic elxà estudiarem més enllà.

Però fer els concerts escenificats no significa que els il·licitans acorderen de la sortida de la Festa, fins avui dia. El tema polèmic va tornar una altre vegada el 1979. El director del Festival Mundial de Teatre de Nancy de França va convidar a la representació de la Festa i les opinions dividides dels il·licitans una altre vegada polèmiques. Finalment la decisió definitiva va prendre el Ministeri de Cultura però el Ministeri va indicar que respectaria l'opinió de la Junta Local Gestora. Els manifestants van acudir a la porta de l'ermita de San Sebastià on venerava la imatge i reunien els cantors, i cridaven «La Mare de Dèu d'Elx no vol ser francesa»⁶⁹. Així la invitació va ser negada una altre vegada.

---

⁶⁹ Ibidem, pp.152-153.

5.1.3. La llista dels concerts escenificats

El «concert escenificat» del Misteri segueix fins avui dia, tenint invitacions i èxits, més i més. Els anys, els llocs i els motius de aquests concerts escenificats són⁷⁰ :

- el 2 d'octubre del 1975, a la Catedral de Toledo, el I Congreso Internacional de Estudios Mozárabes.
- el 20 de abril del 1978, a la Santa Maria d'Elx, la clausura de la VI Semana Mediterránea de la Música.
- l'1 d'octubre del 1982, a la Santa Maria d'Elx, la XXXIX Reunión de Centros de Estudios Locales.
- el 7 de novembre del 1985, a la Santa Maria d'Elx, la V Reunión Nacional de Cirugía.
- el 12 d'octubre del 1986, a la Seu de València, la inauguració de l'exposició «Mòn i Misteri de la Festa d'Elx».
- el 12 de febrer del 1987, a l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona per la inauguració de l'exposició «Mòn i Misteri de la Festa d'Elx» a Barcelona.
- el 15 de novembre del 1987, a l'església de Nostra Senyora de l'Assumpció de Lliria(Valencià), la clausura de la Setmana Teològica Internacional.
- el 25 i 26 de juliol del 1991, a l'església del monestir de San Lorenzo de El Escorial, la presentació dels Cursos d'Estiu de la Universitat Complutense.
- el 10 d'octubre del 1992, al'església del Salvador de Sevilla, el Día de la Comunitat Valenciana en l'Exposició Universal.

---

⁷⁰ Ibidem, pp. 154-156, i www.misteridelx.com.

- el 28 de març del 1994, a l'església de San Pablo de Conca, la XXXIII Semana de Música Religiosa.
- el 2 de juliol del 1998, al Corral de Comedias de Almagro, l'inici del XXI Festival Internacional de Teatro Clásico.
- 19 de juliol del 1998, al monestir de Santa Maria de la Valldigna(València), dins d'un Cicle de Música Sacra.
- el 5 de febrer del 1999, a l'església de la Compañía de Jesús de València.
- el 12 d'abril del 1999, a la seu de la UNESCO a París, dins dels actes organitzats per a presentar la candidatura del Misteri i dels horts de palmeres d'Elx, per ser declarats com Patrimoni de la Humanitat.
- el 24 i 25 de setembre del 2004, a l'església San Martín Pinario de Santiago de Compostela, l'Any Sant Jubilar.
- el 8 de desembre del 2006, a la catedral de Palma de Mallorca, set-cents cinquanta aniversari de la col·locació de la seua primera pedra i cinquantenari de la Casa de València a Palma.
- el 11 de setembre del 2008, a la basílica de El Pilar de Saragossà, la clausura del congreso de la Red Europea de Santuarios Marianos.
- el 9 de novembre del 2008, a la Catedral de València, dins dels actes de commemoració del 800 aniversari del naixement del Rei Jaume I.
- el 14 de gener del 2009, a la basílica de Santa Maria la Major, dins dels actes de clausura de la firma de la Declaració Institucional relativa al "Camino de Santiago y las Vías de Roma", per part dels representants de les Estats Membres de la UE.

Davant del concert, s'instal·la pantalles per a projectar les imatges de la Festa i expliquen el concert que és una part del Misteri.

També fan concerts sense vestiments de la Festa. La Capella i l'Escolania del Misteri d'Elx han cantat en vestits de gala en altres concerts a les diferents ciutats. I cada any, amb motiu de Divendres de Dolors de la Setmana Santa i del Nadal fan concerts a la basílica de Santa Maria d'Elx. Aquests són obviament concerts, amb repertoris variats.

La Llei del Misteri d'Elx menciona sobre les activitats de la Capella del Misteri d'Elx en el Capítol III i la Escolania en el Capítol IV. Concreta les funcions, composició i dependència de la Capella i els encàrrecs: mestre de Capella, mestre suplent, ajudants del mestre, mestre de cerimònies, mestre de cerimònies suplents, organista i el seu suplent, el cas de la designació, participació en altres actes, trats als antics cantors, etc.

Els article sobre les participació en altres actes de la Capella són⁷¹:

1. *La Capella podrà intervindre en els actes per als que siga requerida a la Basílica de Santa Maria d'Elx, en especial en aquells que tinguen lloc en honor de la Mare de Déu de l'Assumpció, amb l'autorització prèvia de la Junta Rectora.*
2. *Excepcionalment, la Capella podrà intervindre en altres actes fora de la Basílica de Santa Maria d'Elx, siguen o no de caràcter litúrgic, amb l'autorització prèvia de la Junta Rectora.*

---

⁷¹ DOGV-Núm. 5.166, CIDAJ(Centre d'Informació i Documentació Jurídica-Administrativa de la Generalitat Valenciana), 30-12-2005, p. 41515.

5.2. Els reconeixements

L'any 1923 la dictadura de Primo de Rivera començà. A Elx van poder realitzar el procés per a restaurar la Festa. L'any 1924 va nèixer la Junta Protectora, els esforços de llarg temps va tenir resultat.

Però la polèmica entre sectors s'augmentava amb l'arribada de forces polítiques plurals i prosressistes de la II República espanyola. El 1931 la proposta dels regidors de la Minoria Radical Socialista, que es coronara al nen del paper de Maria en lloc de l'imatge per a eliminar el major símbol de la religiositat, va produir encara més polèmica. Llavors les diferents forces polítiques posà d'acord de organitzar la Festa una comissió coordinadora, directament a la mà del poble. Aquest any els cantors negaren cantar la Joià el 15, així sense escenificar-la van cantar-la l'apòstolat.

En perill de l'inestabilitat, Pere Ibarra i Òscar Espà van trobar una altre solució: la declaració com Monument Nacional el 15 de setembre de 1931. Així l'organització del Misteri passava a ser tutelada per la Junta Nacional de Música y Teatro Líricos.

Els homenatges i els títols són⁷²:

- El 1931, el Monument Nacional.
- El 1965, el títol honorífic de Fiesta de Interés Turístico, el Ministerio de Información y Turismo.

---

⁷² Joan Castaño i Gacía(2007) , *op. cit.*, p. 160.

- El 1968, la Placa de Plata al Mèrit Turístic, el Ministerio de Información y Turismo (les festes foren classificades en les categories de Festa d'Interés Turístic Nacional i Internacional).
- El 1980, la Medalla d'or, la Real Academia de Bellas Artes de San Carlos de València.
- El 1982, la Placa d'Or al Mèrit Turístic, el Ministerio de Transportes, Turismo y Comunicaciones
- El 1987, la Creu de Sant Jordi, la Generalitat de Catalunya.
- El 1989, la Corbata de l'Ordre Civil d'Alfonso X El Sabio, el Ministeri de Educació i Ciència.
- El 1990, la Corbata de l'Ordre d'Isabel la Catòlica, el Ministeri de Asunts Exteriors.
- El 1990, l'Alta Distinció, la Generalitat Valenciana.
- El 1997, la Medalla d'Or del Bimil·lenari de la Ciutat, l'Ajuntament d'Elx.
- El 2001, la Medalla d'Or, el Consell Valencià de Cultura.
- El 2005, el President de la Junta Local Gestora del Patronat del Misteri nomenat Cavaller de l'Ordre Pontifici de Sant Silvestre.

Sobre tot, el reconeixement més destacat és per part de la UNESCO del 2001. El 18 de maig de 2001 la Unesco va declarar el Misteri d'Elx com a l'Obra Mestra del Patrimoni Oral i Immaterial de la Humanitat. Tras la declaració, l'Ajuntament, el Patronat i la Generalitat aprovaren un pla de accions legals, de salvaguardia i de promoció per a efectuar per algun dels aquests tres organismes. Les accions actuals són, “supervisió de la gestió quotidiana del Misteri, assaigs regulars dels cantors, política del copyright respecte a les publicacions i termes propis del Misteri i del Patronat, activitats fora de la ciutat, publicacions relació de la Festa, compromís d'ajuts financers al

Patronat, manteniment, desenvolupament i promoció del Museu Municipal de la Festa, manteniment del Festival Internacional de Teatre i Música Medievals, manteniment i desenvolupament d'una pàgina web sobre el Misteri, manteniment i desenvolupament dels treballs de restauració de la Basílica de Santa Maria i de la màquinaria escènica de la Festa, recopilació de documentació oral, escrita i visual sobre el Misteri, ensenyament de les connexions històriques i culturals del Misteri, difusió del seu coneixement entre els estudiants, incentivació de la investigació, creació d'una escola de música, creació d'un consell d'experts que assessoraren en diferents àmbits, promulgació d'una llei sobre protecció i promoció del Misteri, etc''⁷³.

De aquest seguiment les Corts Valencianes aprovaren la Llei del Misteri d'Elx el 22 de desembre de 2005.

5.2. La Llei del Misteri d'Elx per part de les Corts Valenciana i l'organització actual

El 2005 les Corts Valencianes van aprovar la Llei del Misteri d'Elx que va deixar la organització actual⁷⁴. La Llei mostra el seu objectiu en l'article 1 com:

- 1. La present llei té com a objecte adoptar les màximes mesures de protecció i promoció en favor de la Festa o Misteri d'Elx, Bé d'Interés Cultural, tresor del patrimoni cultural i seny d'identitat del poble il·licità de tots els valencians.*

---

⁷³ Ibidem. pp. 170-171.

⁷⁴ Ibidem, pp.26-27.

2. *Així mateix, la llei regula els òrgans rectors i artístics que dirigixen i intervenen en el govern I la representació de la Festa d'Elx.*

El Patronat Nacional del Misteri d'Elx actual constitueix en dos òrgans, el Patronat Rector i la Junta Rectora. El Patronat està integrat per el president de la Generalitat com el president d'honor, tres presidents efectius: l'alcalde d'Elx, el conseller de Cultura i el bisbe d'Oriola-Alacant, el president de la Diputació d'Alacant, el titular de la secretaria autonòmica en matèria de cultura, el titular de la direcció general de patrimoni cultural, el regidor de l'Ajuntament d'Elx en matèria de patrimoni cultural, el vicari episcopal d'Elx del bisbat Oriola-Alacant, el president executiu de la Junta Rectora i quinze patrons: cinc designats el president de la Generalitat, cinc per l'alcalde d'Elx i cinc pel bisbe d'Oriola-Alacant⁷⁵. Té reunió ordinària una vegada a l'any el 13 d'agost com la tradició al Saló de Plens de l'Ajuntament d'Elx.

Les funcions del Patronat segons la Llei son⁷⁶:

1. *Definir les directius generals d'actuació del Patronat.*
2. *Aprovar el projecte del pressupost anual del Patronat.*
3. *Verificar i controlar que l'activitat de la Junta Rectora s'ajusta a les directius generals d'actuació i al pressupost aprovats.*
4. *Aprovar la memòria anual d'activitats.*
5. *Aprovar els estats d'execució del pressupost i dels comptes anuals.*

---

⁷⁵ DOGV-Núm. 5.166, CIDAJ(Centre d'Informació i Documentació Jurídica-Administrativa de la Generalitat Valenciana), 30-12-2005, pp. 41508-41509.

⁷⁶ DOGV-Núm. 5.166, CIDAJ(Centre d'Informació i Documentació Jurídica-Administrativa de la Generalitat Valenciana), 30-12-2005, p. 41510.

La Junta Rectora del Patronat del Misteri d'Elx està constituïda pels tres presidents efectius de l'alcalde d'Elx, el rector de la Basílica de Santa Maria, i el titular de la direcció general en matèria de patrimoni cultural valencià, i divuit vocals : nou vocals designats pel president de la Generalitat, nou designats per l'alcalde d'Elx i nou designats pel bisbe d'Oriola-Alacant i el delegat de cantors. A través de la votació tria el president executiu, el vice-president executiu entre els vocals. I també tria entre vocals un secretari, un tresorer i un arxiver.

La Junta fa càrrec de les directius generals d'actuació i té com a missió garantir la celebració anual de les representacions i dur a terme les polítiques de salvaguarda, estimular l'estudi, difusió i tutela de les activitats relatives al Misteri⁷⁷. I la Junta té tres comissions, la de Econòmica, de Capella, i de Representacions.

5.3. El canvi visual de la Festa

Hi havia una altre renovació del vestuari el any 1994 per la especialista en vestuari de la Televisió Espanyola Carmina González. Va fer encara més lluny de la tradició local⁷⁸. Fins i tot, l'aparença dels cantors de l'actualitat no és igual del que senyalen els documents del segle XVIII, XIX i fins del llibre del any 1943, *Guión de la Festa o Misterio de Elche* de Joan Orts Roman. Segons el estudi de Francesc Massip sobre vestiments estudiats i ordenats les dates de les Claveries i altres documents i llibres, i les fotografies del principi del segle XX, sant Pere portava el diadema sense perruca o

---

⁷⁷ DOGV-Núm. 5.166, CIDAJ(Centre d'Informació i Documentació Jurídica-Administrativa de la Generalitat Valenciana), 30-12-2005, p. 41510.

⁷⁸ Joan Castaò I García,(2007) , *op. cit.*, p. 146.

perruca calba, sant Pau portava espasa, i els apòstols portaven diademes escrits els seus papers⁷⁹. La importància dels vestiments i símbols prové del seu origen medieval, ja que eren elements identificadors dels personatges⁸⁰.

L'apòstolat amb diadema, el 1899, fotografia de Herbert Vivian⁸¹

Hi havia uns altres canvis visuals com el cel i el Núvol o la Mangrana. El cel va ser canviat en dues ocasions durant segona meitat del segle XX. La primera fou el 1978 per envelliment. La renovació va fer pintor Mariano García com una reproducció del anterior, realitzat el 1941 pel pintor local Rodríguez S. Clement. La segona, el 1993 per l'empresa madrilenya de cartells comercials Gaspar Peral CB intentant inspirar-se en el cel barroc del pintor local Paraes del any 1867. En el cas de la Mangrana, el 1989 restaurant les ales de la Mangrana per la iniciativa de l'arquitecte Gaspar Jaén, el treball

---

⁷⁹ Francesc Massip I Bonet(1991), op. cit., pp. 281-291, i Juan Orts Roman, *Guion de la Festa I Misterio de Elche*, Publicación de la Junta Nacional Restauradora del Misterio de Elche, Elx, 1943.

⁸⁰ Ibidem., pp. 250-256.

⁸¹ Herbert Vivian, *An Opera in a Cathedral*, en *The Wide World Magazine*, febrer de 1900, p. 622.

de l'artista Manuel Martín va permetre veure el color primitiu “blau” de l'aparat aeri, que anomenava “núvol” , suposat el any 1906⁸².

5.4. la Festa o el Misteri d'Elx, a la ciutat d'Elx

5.4.1. Elx, la ciutat industrial

El increment com a ciutat industrial que començà final del segle XIX ha continuat fins avui dia. Elx actual és de 228.348 habitants⁸³, la tercera ciutat més gran de València en la població. Els anys vuitanta del segle ja havia iniciat el desenvolupament de l'artesanía de espadenyes, per part de les famílies camperols. A principi del segle XX per la sequia hi va haver l'emigració al nord de Àfrica i Alger produint la competència a aquestes terres. Però l'emigració fou temporal, ja que la majoria van anar sense portar la família i finalment van tornar⁸⁴.

El principi del segle XIX a Elx les indústries d'Elx eren directament relacionades amb agricultura com molins de farina, fàbriques de sabó, de curtidos, de aiguardent. Passant al final del segle les indústries de cordelería de espadenya, cánem i jute, fàbriques de xocolata, pastes i fideus, molins de oli, fàbriques de sabó foren substituïdes

---

⁸² Joan Castaño i García(2002), *op. cit.*, p. 141.

⁸³ <http://www.ine.es/jaxi/tabla.do>, el Institut Nacional de Estadística de Espanya.

⁸⁴ Francisco Moreno Sáez, *El movimiento obrero en Elche(1890-1931)*, Instituto de Estudios “Juan Gil-Albert”, Diputación provincial de Alicante, el Ayuntamiento de Elche, 1987, Alicante, pp.12-24.

per la indústria alpargatera i de calçat. En temps de sequia els camperol van incorporar a l'artesania del cánem, la industrialització va començar.⁸⁵

La indústria va progressar introduïda les noves tècniques, maquinàries i materials de producció el començament del segle XX, els anys trenta la indústria de calçat i tèxtil va ser la majoria. Els anys cinquanta Elx un 51.5% dels habitants dedicaria a la indústria⁸⁶. La fàbrica de calçat va triar immigrants, en la dècada dels anys seixanta van venir 33,000 immigrants a la ciutat. Amb l'arribada dels immigrants el sector de la construcció també va tenir prósper temps, els immigrants van instal·lar-se majoritàriament al barri Carrús i Sant Antón⁸⁷. Així la ciutat d'Elx que havia ampliat la població a la dreta del riu Vinalopò primer amb el pont de Santa Teresa o de la Verge⁸⁸, segon amb el pont Nou o de Canalejas⁸⁹. Avui dia amb l'establiment de la Universitat Miguel Hernández els joves s'instal·len en el barri de Altavix, més enllà des de la vila.

L'expansió de la ciutat d'Elx està estudiada per José Antonio Larrosa Rocamora.

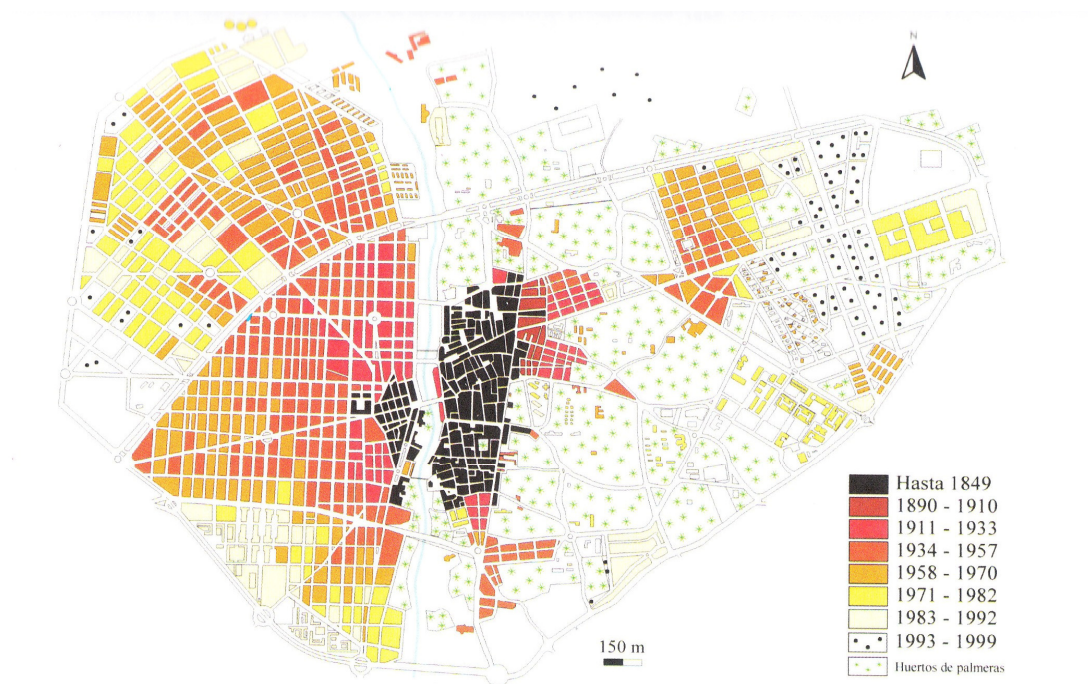
⁸⁵ Ibidem., pp.24-25. I Joaquina Mora Antón, *La demografia, en Elx, una mirada històrica*, Ajuntament d'Elx, 2006, Elx, p. 64.

⁸⁶ Joaquina Mora Antón(2006), *op.cit.*, p. 60.

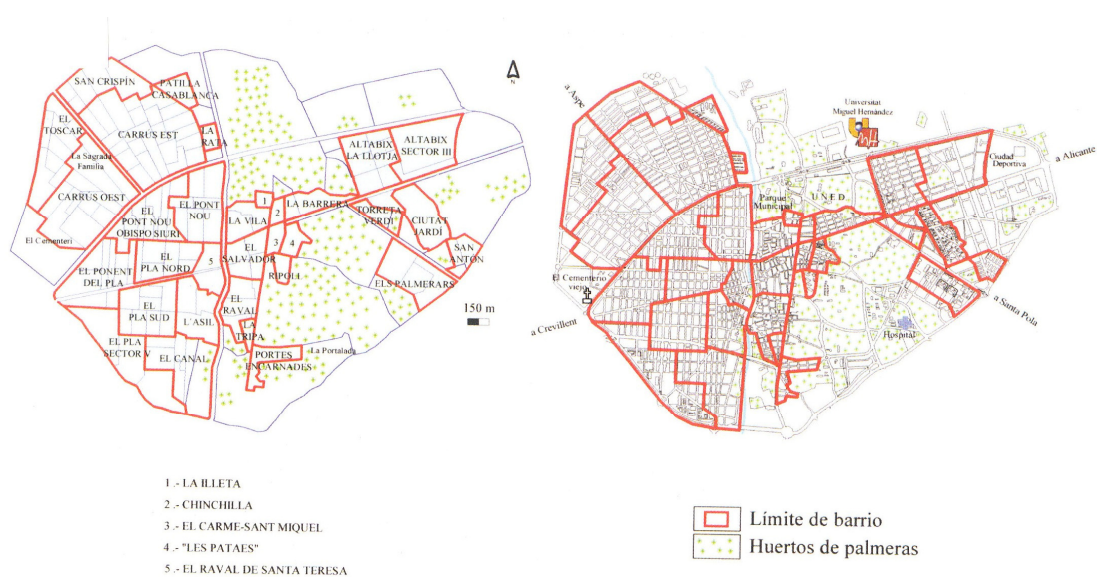
⁸⁷ Ibidem., pp. 64-65.

⁸⁸ Va ser construït el 1705, facilitant el moviment cap al barri de Santa Teresa. Destrossada el any 1751, 1756 va reconstruir amb dos cambrils dels patrons, la Verge de l'Assumpció i sant Agatàngelo, dedicant a la Verge de l'Assumpció. Vicente Gozávez Pérez(2006), *op. cit.*, p. 42.

⁸⁹ Projectat el 1910, completat el 1913 per a facilitar l'eixamplament, Ibidem., p. 48. En honor del polític José Canalejas va anomenar "el pont de Canalejas", però es diu més com a "pont Nou" entre el poble, José Pomares Perlasia, *op. cit.*, p. 231.

l'evolució urbana d'Elx(1849-1998)⁹⁰

Els barris de la ciutat d'Elx⁹¹

⁹⁰ José Antonio Larrosa Rocamora, *Atlas demográfico y social de la ciudad de Elche*, Universitat de Alacant, Alcant, 2000, p.35.

⁹¹ Ibidem., p. 34.

Malgrat l'expansió de la ciutat, el centre històric segueix com a centre social, comercial i cultural. Els anys vuitanta al llarg en la zona perifèrica del urbà, van instal·lar edificis dels centres comercials, però els serveis públics i comercials estan concentrats al voltant del casc antic, el Mercat Central, la Plaça de Baix, i al llarg de la Corredora⁹², on passa la processó de soterrament de la Verge al matí del 15 d'agost.

A Elx, tenir segona casa a la platja o al camp és freqüent, segons el estudi sobre la demografia social d'Elx:

Dentro del municipio las viviendas principales se localizan sobre todo en la capital, donde hay algo más de 48.000, el 88,6% del parque de viviendas familiares del municipio. En el resto del término municipal sólo un tercio de las viviendas están ocupadas permanentemente y la mayor parte(más del 55%) se dedica a la segunda residencia(...) El fenómeno de la segunda residencia va indudablemente unido a un proceso de ocupación y urbanización del medio rural, impulsado desde la ciudad y por la propia dinámica urbana en los años 60 y 70.(...)falta de infraestructuras y equipamientos, aumentos del tráfico, etc. Estas primeras externalidades negativas de la urbe coadyuvaban a que gran parte de la burguesía ilcitana abandonase la ciudad por temporadas, para lo cual se construyeron en el campo las primeras viviendas de recreo.(...) Las primeras chalés se ubicaron cerca de la ciudad y alrededor de la carretera de Santa Pola, vial que se convirtió rápidamente en un foco de atracción de estas nuevas construcciones⁹³.

---

⁹² Ibidem., pp. 160-162.

⁹³ Ibidem., pp.153-157.

La immigració a la ciutat del segle XX procedia majoritàriament, 62,5%, de altres províncies com Múrcia, Andalusia, etc., segons el cens del any 1970⁹⁴, i la de l'actualitat és més dels estrangers, l'any 2005 la població nascuda del estranger sobre la població total arribà un 10,05%⁹⁵. Entre els immigrants estrangers, procedents de Amèrica són 40.75%, de Europa són 31,75% i de Àfrica són 24.49%⁹⁶. Els treballs més contractats amb els ells són treballs de peons, agrícoles, paletes i mamposteros⁹⁷.

Els immigrants de avui ja no venen per al treball de la indústria de calçat. Com mostra els treballs dedicats per la immigració, l'estructura econòmica d'Elx està canviant. Segons l'estudi comparatiu de l'evolució de la població per sectors de activitats des del 1950 fins al 1991: l'any 1950 es mostra el sector primari 29,7%, secundari 51,7% terciari 15,2%; el 1970, el primari 11,9%, el secundari 58,6%, el terciari 26,6%; el 1991, el primari 4,5%, 51,1% i el terciari 44,3%⁹⁸.

Davant del canvi econòmic-social, l'Ajuntament d'Elx va posar en marxa el Pla Estratègic d'Elx(1997-2007) sota l'emblema de "Elche, siglo XXI" amb la finalitat de "mejorar las condiciones sociales y económicas de la ciudad, incrementar el nivel de vida de los ciudadanos, concentrar esfuerzos en el desarrollo de los temas clave, generar participación y compromiso en la ciudadanía, implicar a la iniciativa privada y a los propios ciudadanos en la gestión de la ciudad, i reaccionar ante los cambios del entorno."⁹⁹,

Ara està en el Pla II, però el que ens interessa és la direcció de la planificació. Antonio Martínez Gómez, el director del Pla Estratègic, en la entrevista del diari *La*

---

⁹⁴ Vicente Gozávez Pérez(1976), op. cit., p. 242. i Joaquina Mora Antón, op. cit., p. 65.

⁹⁵ *La Población en Elche*, Ajuntament d'Elx, 2006, p.18. www.economiaelche.com

⁹⁶ Ibidem.

⁹⁷ *el Mercado de Trabajo en Elche* 2008, Ajuntament d'Elx, <http://www.economiaelche.com/informes/>

⁹⁸ José Antonio Larrosa Rocamora, op. cit., p. 208.

⁹⁹ <http://www.futurelx.com/plan.aspx?id=18&menu=26>, 05-VI-2009.

Verdad, va concretar el objectiu del 1997 com la diversificació econòmica o el turisme, i explica el nou plantejament cultural seguint l'exemple de Granada¹⁰⁰. Com altres països del món, la importància del sector terciari és obvia. En el cas d'Elx, construint la infraestructura del sector terciari, el servei a la indústria, va desenvolupar el turisme a Elx. Com la ciutat d'Elx que té dos Patrimonis de la Humanitat declarats per part de la UNESCO- la Palmeral(2000) i el Misteri d'Elx(2001)-, van posar les dues imatges dels patrimonis a la capçalera de la promoció turística.

Ja hem esmentat la valoració econòmica i turística quan declarava com a Monument Nacional l'any 1931. En realitat, els aspectes del turisme, contant la peregrinació medieval com a turisme primitiu, han mostrat la diversitat. El increment dels interessos culturals contemporanis fa considerar els patrimonis de la Humanitat, primer, el valor econòmic que el valor humà, al contrari del motiu de la declaració del Patrimoni de la Humanitat. La Convenció de la Conferència General de la UNESCO del 1972 sobre la protecció del patrimoni mundial, cultural i natural consta:

*... el patrimonio cultural y el patrimonio natural están cada vez más amenazados de destrucción, no sólo por las causas tradicionales de deterioro sino también por la evolución de la vida social y económica que las agrava con fenómenos de alteración o de destrucción aún más temibles...*¹⁰¹

La musicòlega Mar-Carmen Gómez i Muntaner, contant les situacions de altres tradicions orals com el cant polifònic de Geòrgia deia:

---

¹⁰⁰ El diari *la Verdad*, 13-07-2008.

¹⁰¹ <http://whc.unesco.org/archive/convention-es.pdf>, 31-VIII-2009.

*No sé jo si la declaració del patrimoni de la Humanitat per part de la UNESCO implica que si es perd, altera o falsifica una cosa oficialment és de tots-encara que extraoficialment sempre ho haja estat- la responsabilitat del greuge passa a ser compartida per un grup de notables que representen els interessos generals. És possible que siga així; però tem molt que quan es té entre mans una cosa tan subtil i intangible com és la tradició oral, evitar que es deteriore i es perda, almenys en el que respecta a la seua puresa, pot resultar més difícil que posar barreres a la mar a Venècia....*¹⁰²

Les alarmes sobre la deformació de la Festa ja van apareixer amb la polèmica de la sortida de la Festa quasi cent anys abans, el 2005 la Llei de les Corts Valenciana va néixer amb la finalitat de la protecció i promoció¹⁰³.

5.4.2. Elx, el poble

Com ja hem vist, la població d'Elx de l'actualitat és totalment diferent de l'època de l'origen de la Festa. Malgrat tot, la Festa reviu cada agost durant més de mig mil.lenni. El que fa la Festa, el que viu la Festa, el que va fer superar els moments de perill de desaparició també fou la gent d'Elx.

Abans Elx havia lluitat per a tornar a ser llibres dels senyorius. Al transit de l'Antic Regim a la societat liberal, Elx ha tingut fort moviment obrer per a tenir millor

---

¹⁰² Mari-Carme Gómez i Muntaner, *El Misteri d'Elx, patrimoni de la humanitat: el repte del segle XXI*, en *Revista Valenciana de Folclore*, 2001-nº 2, Alacant, 2001, p. 29.

¹⁰³ DOGV-Núm. 5.166, CIDAJ(Centre d'Informació i Documentació Jurídica-Administrativa de la Generalitat Valenciana), 30-12-2005, p. 41509.

qualitat de vida. Durant aquest període el poble va crear diverses societats o associaions polítics i culturals com *la Societat Econòmica d'Amics del País*, *la Sociedad Los Discolos*, *el Círculo Obrero Ilicitano*, *la Cominidad de Labradores*, *la Sociedad Feminista de resistencia y socorros mutuos*, *la Unión dentro del Círculo Obrero Ilicitano*, *el Centro de Unión Republicana*, *el Círculo Católico de Socorros Mutuos*, *El Circulo Católico de Socorros Mutuos*, *la Agrupación Socialista de Elche*, *la Sociedad Feminista la Unión*, *Sociedad Nuevo Casino*, *la Sociedad Gremio Industria Alpargatera*, *la Sociedad Nuevos Riegos el Progrero*, *el Cículo de Cazadores*, *la Sociedad La Popular Eléctrica*, *la Sociedad anarquista la Racional*, *la Sociedad taurina*, *La Sipia*, *la sociedad El Despertar Femenino*, *el Grupo Femenino Socialista*, *la sociedad Nuevo Casino*, *la sociedad Blanco y Negro*, *el Coro Clavé*, *el Coro Progreso*, *el Popular Coro Clavé*, *Juvenilia*, *La Cañoña*¹⁰⁴, i varios canals de tipo setmanari per a representar els seus interessos i les opinions, ja hem comentat a un altre capítol.

El dinamisme de la societat il·licitana es pot veure, per exemple, en les festes. Les festes populars a Elx més celebrades en el nivell social són la Setmana Santa, la Festa d'Elx(d'agost), i la Vinguda de la Verge.

Les característiques de la Setmana Santa d'Elx podriem comptar amb el Diumenge de Rams d'Elx, declarat com a Fiesta de Interés Turístico Internacional, de la processó de palmes blanques procedents de l'hort d'Elx, el Trencà de Guió de Divendres Sant i les Al·leluies de Diumenge de Resurrecció.

---

¹⁰⁴ Recullit del llibre de Miguel Ors Montenegro, *Elche(1900-1949)*, ali i truc, Elx, 1998.

La tradició familiar d'Elx per al Diumenge de Rams els avis i els padrins regalen palmes als nets i als fillols¹⁰⁵ i a la processó hi participa multitud de totes les generacions sobre tot, en grups familiars.

El Divendres Sant la processó para en la Plaça del Baix, que és al costat del edifici d'Ajuntament, davant de la imatge de la Mare de Déu dels Dolors. El que porta el Guió negre ho trenca i el poble interpreta la ruptura bona o mala, en la sort de l'any.

A la processó del Diumenge de Resurrecció, tota la gent que havia participat a les processons durant la setmana i les seves famílies participen a la processó de la Resurrecció amb la imatge de Crist Ressucitat donada pel bisbe Josep Tormo i Julà el segle XVIII, seguit per la imatge de la Mare de Déu de l'Assumpció, la patrona d'Elx. Els que participen a la processó reparten caramels, els que viuen als edificis dels carrers de la processó preparen les Al.leluies i les ofereixen als imatges. Al voltant de la processó, la majoria els xiquets però els majors també recollen els caramels i les Al.leluies.

Processó de Diumenge de Resurrecció
en família

la imatge de la patrona
amb les al.leluies

¹⁰⁵ Joan Castaño I García, *La Setmana Santa a Elx*, Temes d'Elx VI, Ajuntament d'Elx, Elx, 1992, p.42.

La festa major d'Elx és d'agost, la festivitat de la Verge d'Assumpció, el nostre tema de l'estudi. Elx en juliol i el principi d'agost sembla vuit perquè molta gent d'Elx estiuenca al camp o a la platja per la calor. Però quan comencen els preparatoris de la Festa, la ciutat torna a tenir dinamisme. El 13 d'agost per a la Nit de l'Alba, la ciutat es plena de gent i gaudeix la festivitat. Les referències del segle XVI ja comenta sobre els llums de les finestres de les cases i dalt de les muralles, disparació dels canons, arcabussos per prevenció del mal a l'inici de la Festa¹⁰⁶. A la nit del 13, en grups de famílies o amics, reunen, disparen coets, i llancen «la Palmera de la Verge» des de campanar de la basílica de Santa Maria en la ciutat apagats tots els llums. Els il·licitans canten *Aromes il·licitans* i menjen meló de aigua. El 14, ja a la tarda es ocupen els bancs fent torns entre famílies i amics per a tenir on puguin presenciar segut a *la Vespre*, el primer acte de la Festa. Encensos els ciris, obertes les portes, celebren la missa de les solemnes vespres abans de la representació i a les sis, s'inicia *la Vespre*. Acabada la primera jornada, la imatge de la Verge amb la mascareta difunta es situa al cadafal. A la mitjanit els il·licitans ofereixen cants en el escenari construït per la ocasió a la Plaça de Santa Maria(plaça de Congrés Eucarístic) i fan *Roà*. La *Roà* és una processó no organitzada pels il·licitans durant tota la nit pels carrers on tindrà lloc la processó de soterrament al matí del 15. La gent del poble il·licità amb ciris no deixa sola la imatge difunta. Als altres llocs de la ciutat es celebra una altra mena de festes, en barraques. Fins i tot, la ciutat no dorm aquesta nit. Al matí, la processó de soterrament de la imatge difunta de la Mare de Déu de l'Assumpció amb les autoritats, els sacerdots, i multitud de gent il·licitana venera als carrers: carrer Uberna, Major, plaça de Baix,

---

¹⁰⁶ Joan Castaño I García i Jaime Brotons Cano, *La Festa o Misterio de Elche*, Elx, 2008, p. 50.

Corredora Pont dels Ortissos, Capità Lagier i torna a la basílica. La processó sort de la vila murada, passa els carrers al costat de la muralla de la vila medieval i torna al temple.

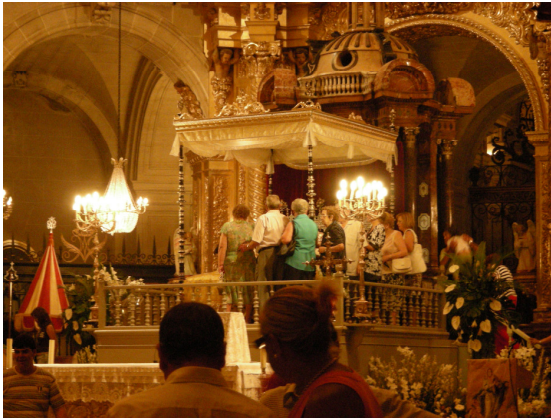

la processió de soterrament amb ciris, al matí del 15 d'agost de 2008

Després de la missa pel clergat de Santa Maria, el segon acte la *Festa* es celebra amb més espectadors que la *Vespre*. Hi ha un refrany il·licità “ anar a la coronació”¹⁰⁷. Encara avui dia encara hi ha il·licitans que van només per la coronació en lloc de presenciar tota la representació. Ja que la coronació es pot veure des de fora del temple per les portes obertes. Des del 16 al 22, canten salves a la imatge gitada en el altar, l'Octava. Després de la missa, la gent expressa respecte a la imatge besant als peus demla imatge.

---

¹⁰⁷ Joan Castaño i García, *Aproximació al refraner de la Festa d'Elx*, en *Aproximacions a la Festa d'Elx*, Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert, Diputació Provincial de Alicante, Alacant, 2001, p. 345.

La gent posada al altar a l'Octava de 2008   Besapeus de la imatge a l'Ocatava de 2008

La festa de la Vinguda de la Verge del 29 de desembre és la commemoració de la vinguda que conta la llegenda. Segons la llegenda, el 29 de desembre del 1370 la imatge de la Mare de Dèu va arribar a la platja Tamarit(actual, Santa Pola) en una arca amb la consuetud per a la representació assumpcionista¹⁰⁸. Cada any parell, es celebra la representació de la trobada de la arca a la platja i fen romeria des de la platja representada la Vinguda fins a la ciutat. Cada any imparell, es fa des de l'hort de les Portes Encarnades. Els veïns dels carrers de la processó li ofereix a la imatge de l'Assumpta les Al.leluies, els pètals de roses, papers en color i els globus.

En tres festes més celebrades d'Elx és destacable el protagonisme de la imatge de la patrona a Elx i el dels participacions en famílies. La ciutat o el poble d'Elx té llarga història amb la documentació arqueològica de l'any 2000 i 1700 a. de C., que passà a l'època ibèrica, a la Colònia Iulia Ilici Augusta, a l'establiment de l'actual ciutat pels musumans, a la societat dominada pels cristians per la conquesta del Jaume I, a la Corona aragonesa, al senyoriu de la Corona castellà, finalment a la societat liberal i

¹⁰⁸ Joan Castaño i García, Jaime Brotons Cano(2008), *op. cit.*, p. 216.

industrial de avui. En les activitats dinàmiques de les festes, reunides al centre històric es nota l'ambient jove i familiar de la societat.

La tradició familiar de la Festa segueix continuant. Segons cantor de Joiá durant 30 anys, que de petit era Maria Jacobe, José María Agulló Antón va dir que ara hi ha menys gent familiar que abans¹⁰⁹, encara així, a la Capella i a la escolania del Misteri, no és difícil trobar el pare amb el fill, els germans, algú que tenia familiars que participaven a la Festa. Per exemple, Luis Antón Latour, que canta en l'Araceli amb el seu germà Antonio Antón Latour(és el nou Mestre de Capella després de Vicente Pérez), té fill que canta a l'Escolania, Luis. La seva filla Ana també participa a la Festa preparant palmetets amb el seu pare. En el cas del Mestre de Cerimònia Vicente Pérez¹¹⁰, el seu fill és el consueta a la porta major i la muller de aquest fill és hostessa en la nau(corredor). El fill del cantor Santiago Mira Quiles, Santi, també canta en l'Escolania¹¹¹. El cantor que canta sant Tomás, Samuel Fernández Martínez és fill del sastre de la Festa, i la seva tia María Isabel Fernández és la responsable actual de la sastreria¹¹². El seu germà, Germán, ajuda a la seva tia vestint els nens en el cel. En el cas de José Orts Sanchez¹¹³, cantor durant més de cinquanta anys i el conserge jubilat de la Casa de la Festa, el seu pare era el que cantava sant Tomás i el seu fill ara canta San Joan.

La tradició de heredar la Festa als fills, en el cel entre els tramoistes és encara més fort, segons el tramoista Santiago Penalva¹¹⁴. Santiago Penalva Alberola és bancari de la CAM que participa com tramoista amb el seu germà Esteván, fent torn amb el

---

¹⁰⁹ Entrevista personal , 30-01-2009.

¹¹⁰ Entrevista personal, 04-12-2008.

¹¹¹ Entrevista personal, 18-04-2009.

¹¹² Entrevista personal, 21-01-2009.

¹¹³ Entrevista personal, 25-11-2008.

¹¹⁴ Entrevista personal, 14-01-2009.

germà des de 1984 en el cel, segueix la tradició familiar, ja que el seu besavi, avi, pare i alguns oncles havien participat com tramoistes. Ell, abans de participar ja sabia més o menys el que fa ara, perquè havia vist com feia el seu pare des de petit. Quan va començar era per a substituir el seu germà que estava en el servei militar a Leon. Llavors el seu pare li va dir que pugés. Ara aspira portant el seu fill Pau al cel, de 7 anys, que l'agrada la Festa. I va dir, "A veure si l'agradaria ser tramoista quan sigui major". Al cel, si es produeix alguna baixa, primer el que fan és buscar alguna persona que pugui substituir entre els seus familiars. Ser tramoista és una tradició i una transmissió familiar. I segons el tramoista Santi, entre els tramoistes hi ha persones que no havia pogut veure mai la Festa des de baix perquè sempre havia de treballar en el cel durant la Festa.

Durant la Festa d'agost, el poble participa activament a la Festa com a la Nit de l'Alba, la Roà, la processó de soterrament. Durant les representacions, a la coronació, crida a la Verge, "Visca la Mare de Déu". Els cantors recollen els oripells i els donen als espectadors, els xiquets i els majors els recollen per a guardar en la cartera. Els oripells de la Festa en la creença popular porten la prosperitat o sort, el palmete també, sobre tot en el cas del palmete, a vegades lo dona al difunt dins de fèretre, ja que la palma és un símbol diví. A la coronació, hi ha creença de que si demana tres desigs, al menys li concedirien un d'ells. També en el poble conta " Qui ix en la Festa, no mor en desgràcia" ¹¹⁵. Les creences populars i costums mostren fort lligam tradicional de la societat il·licitana amb la Festa.

La imatge de la patrona d'Elx està molt venerada al poble, ja hem vist que en les festes la imatge de la Verge cert protagonisme. Sobre la familiaritat amb la divinitat

---

¹¹⁵ Joan Castaño i García(1991), *op. cit.*, p. 62.

com la cerimònia, el ritu, el acostament a les imatges –besamans, camaríns-, es diu avui dia la religiositat barroca perquè en el segle XVII va arribar a les formes més expressives, malgrat ja a la Baixa Edat Mitjana estaven delineant aquests caracteriscs, segons Antonio Domínguez Ortiz¹¹⁶. Seguint els seus estudis, després hi va haver intel.lectuals que buscaven una religiositat interior i van tenir influència a la reacció tridentina: una banda, la depuració dels ritus de sabor supersticiòs i en una altre banda, per odi als protestants, va produir una serie de cerimònies popularistes com romeries, processons, cultes a les imatges, a les reliquies, etc¹¹⁷. El 15 de cada mes hi ha missa a la basílica de Santa María commemorant el 15 d'agost i l'Escolania del Misteri canta la missa. Després de la missa obre el cambril de la imatge, permet entrar la gent. La gent li ofereix flors en solemnitat a la imatge que està posada cap als visitants.

la imatge en el cambril
Abans de la missa

la gent a la escala
cap al cambril

la imatge girada als
visitants

¹¹⁶ Antonio Domínguez Ortiz, *Iglesia institucional y religiosidad popular en la España barroca*, en La fiesta, la ceremonia, el rito, Coloquio internacional Granada, Palacio de la Madraza, 24/26-IX-987, Actas reunidas y presentadas por Pierre Cordoba y Jean-Pierre Étienvre con la colaboración de Elvira Ruiz Bueno, Casa de Velázquez, Universitat de Granada, 1990., p.10.

¹¹⁷ Ibidem.

Pels béns de la imatge van posar senyals amb dues lletres, A i M(Ave Maria)

La senyal del bén de la imatge de la Verge d l'Assumpció,
fotografia de Herbert Vivian,¹¹⁸.

La imatge de la Verge de l'Assumpció, la protagonista de la representació de la Festa, té càrrec honorífic com a Alcaldessa Honorària d'Elx, dedicada el 1958.

la imatge de la patrona amb bastó, símbol de la autoritat a la basílica de Santa Maria
El 50^è aniversari del nomenament com a alcaldessa honorífica, 07-12-2008.

I la imatge de la patrona està molt venerada en el tanatori també.

---

¹¹⁸ Herbert Vivian, op. cit. p. 609.

Una imatge del Tanatori nou d'Elx

5.6. Les veus actuals sobre a la Festa o el Misteri d'Elx

En una ciutat industrial de la població amb la elevada immigració dels varios procedents, on ja molta gent no és practicant de la religió, la Festa ha tornat a tenir el seu esplendor aparentement. La fama de la Festa ja és mundial amb nombrosos reconeixements. Observant que la decadència havia iniciat en el final de l'esplendor del segle XVIII, les alarmes pels estudiosos de avui són molt significants per al camí de la Festa.

El 1995 Francesc Massip va aclarir la identitat de la Festa en la relació entre el poble i la Festa, i va concretar el problema:

...en la Festa els il·licitans es reconeixien, revalidaven els seus vincles socials, els seus referents culturals i renovaven les seves energies cíviques. Actualment no sé si és així: el fenomen creixent de substitució lingüística i de

deserció d'identitat rescindeix alguns components tradicionals i significats primigenis i és novament la voluntat política i col·lectiva del moment la que decidirà de mantenir-los o de reciclar-los en una altra dimensió¹¹⁹.

El 2008 Joan Castaño i García l'historiador il·licità explica el perill que ha trobat la Festa:

La dualitat que fa uns anys denunciàvem en el sentit que Elx devia triar si volia una Festa plena de Vida, una celebració comunitària amb significat cívic i religiós, un símbol on els il·licitans pogueren identificar-se com a poble o si, pel contrari, volia un espectacle cultural , fred, destinat en última instància a promocionar la pròpia ciutat i per tant, a convertir-se per damunt de tot en una font de riquesa material, sembla que cada vegada s'intensifica més, tot i que decantant-se perillosament cap a la segona possibilitat¹²⁰.

És a dir, el problema que havia començat el 1924 amb l'assaig general, separant la representació des del seu context festiu i poble, ha continuat posant encara més allunyant de la seva identitat, la Festa d'Elx.

Hèctor Càmara i Sempere també va explicar la ruptura de l'equilibri de la Festa/ espectacle i els elements alienadors com a l'abandonó del català, els concerts

---

¹¹⁹ Francesc Massip I Bonet, *Present I Futur de la Festa d'Elx*(taula rodona celebrada en el Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalana, Alacant-Elx, 9-14 de setembre de 1991), en la Festa d'Elx, n°47, Elx, 1995, p. 142.

¹²⁰ Joan Castaño I García(2007), op. cit., p. 176.

escenificats, l'augment de representacions de la Festa¹²¹. En el cas de Gaspar Jaén i Urban contrasta la prosperitat i l'actual situació de la llengua al voltant del Misteri i l'ermita de Sant Sabastià que va convertir-se en el Museu de la Festa, i on havia tingut la capella de la imatge de la patrona i havia estat el lloc dels assaigs i vestuari en la història de la Festa¹²².

El 2000 a la taula redona¹²³ del Seminari celebrat amb motiu del VI Festival de Teatre i Música Medieval d'Elx, Tomás Martínez Blasco va accentuar en la explicació davant dels concerts escenificats i l'obertura internacional amb la pagina web de la Festa d'Elx: www.mietridelx.com, María Rosa Verdú va explicar la funció educativa del Museu Municipal de la Festa, que era l'ermita de Sant Sebastià. Vicente Pérez Sansano, el mestre de cerimònia va qüestionar: què i quina manera seria millor, la difusió de la Festa, opinant evitar ser aldeans. Gabriel Sansano va posar propostes com a que la conservació hauria de quedar al marge de les lluites de poder o de control ideològic, la difusió en l'àmbit escolar, estudi sociològic. En el cas de Hèctor Càmarà i Sempere, un dels autors de la pagina web www.lafesta.com, va explicar la funció i la direcció de la difusió a través del internet.

El 29 d'octubre en la taula redona del Seminari pel Càtedra del Misteri d'Elx de la Universitat de Miguel Hernández, sota títol de «El Misteri como patrimonio de la humanidad: repercusiones sociales», els joves van dir l'absència del sistema escolar pel coneixement a la Festa o el Misteri. Aparentement que la fama de la

---

¹²¹ Hèctor Càmarà i Sempere, *Reflexions sobre l'estat actual de la Festa d'Elx*, en *Revista Valenciana de Folclore*, 2001-nº 2, Alacant, 2001, pp. 10-17.

¹²² Gaspar Jaén i Urban, *Restauracions destructives a la Festa d'Elx*, en *Revista Valenciana de Folclore*, 2001-nº 2, Alacant, 2001, pp. 32-35.

¹²³ La Taula redona: Projecció internacional de la Festa d'Elx (Ed. Josep Lluís Sirera), en *La mort com a personatge. L'assumpció com a tema*, Actes del Seminari celebrat del 29 al 31 d'octubre de 2000 amb motiu del VI Festival de Teatre i Música Medieval d'Elx, Institut Municipal de Cultura, l'Ajuntament d'Elx, Elx, 2002, pp. 373-394.

Festa o el Mister està difosa més fora d'Elx contrastant la falta del coneixement de la ciutat sobre la Festa a Elx.

Malgrat ser gran ciutat dinàmica, la societat Elx manté la tendència forta de la tradició social i familiar a les activitats comunitàries, reunint al voltant del casc antic. Per tant, tornar a valorar amb el context històric i social, indicaria el camí per a la protecció o la conservació, com a herència a les generacions del futur la Festa.

6. Conclusió

Els canvis a la història de la Festa podriem dividir cronològicament en dues etapes pel any 1924: el canvi del concepte de la Festa.

A l'època abans del 1924, el canvi del 1609 a l'organització municipal causat per la manca econòmica fou la resolució del problema. Al mateix temps, l'organització municipal de la festa religiosa en la societat cristiana va fer destacar dos protagonismes dels poders en la Festa: el Consell Municipal i l'església o la política i la religió. Fer el càrrec el Consell Municipal fou el positiu paper en alçar la veu front de les prohibicions de les institucions catòliques. I el concepte religiós de la representació del poder catòlic va prohibir l'escena de la Joià segons la moralitat litúrgica. El poble que no es notava molt el seu protagonisme en la Festa, el 1835 va fer el paper encara més identificador. En la transició de la societat feudal a la liberal, la religió catòlica ja no era company competitiu del Consell Municipal en la Festa. I en canvi, el concepte de la Festa per al poble era encara com la festivitat religiosa. La supressió de la Capella per a dedicar els diners en el bé públic del poble com la educació i la sanitat, va empitjorar la situació de

la decadència en la història de la Festa, però fou el moment importat a la identitat de la Festa actual.

La restauració del 1924 va ser començament del canvi del concepte de la Festa. Iniciada amb el assaig general que va apartar el Misteri des del seu context festiu i del poble, la Festa va ser considerada com a una obra de l'art. Una vegada separada, la Festa va ser renovada en el llenguatge medieval al gust contemporani com a vestiments. I el Misteri va ser representat fora dels contextos.

Per tant, l'emoció del poble en la Festa prové del seu caràcter festiu, la tradició del poble, és a dir, fer sentir com a nosaltres. Els canvis de la Festa foren causades pels canvis socials i dels canvis de mentalitat, com identificar la Festa segons quin concepte. I els canvis socials i els de la Festa afecten al tot arreu de les valoracions i en la percepció del públic: la Festa o una obra de l'art. També encara hi ha forta tendència del sentit, la religiositat popular a Elx. Antonio Domínguez Ortiz diu, *la religiosidad popular... era una manera de sentir, vivir la religión*¹²⁴. I avui dia pels il·licitans la Festa compon la part de la vida comunitari pels cristians practicants en doble sentit, la festa religiosa i comunitaria, pels que no són practicants, sera més el lligam comunitari com a tradició.

Quan el Misteri d'Elx va ser el patrimoni de la Humanitat el 2001, Francesc Massip i Bonet el que fou l'informe per a adjuntar a la documentació en el procés com a candidat, va fer recordar el perquè del Misteri en la valoració o la declaració com a Patrimoni de la Humanitat:

---

¹²⁴ Antonio Domínguez Ortiz, *op. cit.*

*La Festa, doncs, no entra dintre els paràmetres d'entreteniment espectacular, sinó que és una necessitat social. La seua conservació no només representa un llegat únic de formes i aspectes espectaculars que no s'han transmès pels canals del teatre "culte", sinó que constitueix també un element de cohesió social en la mesura que expressa la perseverança d'una comunitat en mantenir els seus vincles, i significa la constància d'un col·lectiu en els seus usos i costums i en la seua tradició*¹²⁵.

En la societat liberal del segle XXI, hi ha confusions sobre el concepte de la Festa, començada amb la escenificació separada del context festiu. El valor artístic en el concepte modernista, avui dia va reunir amb la promoció de la ciutat tras reconeixements com a Patrimoni. Malgrat el motiu de declaració amb finalitat original humanitària per a conservar la tradició, però en la societat capitalista enfoca i accentua el valor, com a bé o com a mitja.

Fins les opinions a favor de les representacions del Misteri fora del context social o geogràfic, són conscients de que només els actes tradicionals de la festa d'agost són la Festa.. L'equilibri per a no perdre, per a no substituir-la per només un emblema, hi ha falta retornar al valor en la relació entre la Festa i el poble, i enfortir-la.. Fer-la *nostra* com ha sigut durant la seva vida.

Les festes han estat la escola per als infants i integrants a la societat, i el temps i espai col·lectiu de transmissió tradicional, compartint emocions de ser nosaltres. Fins al segle XVIII, la Festa fou el ritu religiós i comunitari a tot el poble cristià, avui dia, és

---

¹²⁵ Francesc Massip i Bonet, *Rla Festa d'Elx: un patrimoni excepcional i fràgil*, en *Revista Valenciana de Folclore*, 2001-nº 2, Alacant, 2001, p. 37.

més ritu comunitari en la societat de varietat en tot sentit, la religió, la població de diverses procedències, l'idees polítiques, etc. La Festa també és escola estiu que està disposada en una classe interdisciplinaria durant dies, sobre la història, la sociologia, la lletra, la música, l'art plàstic, de la tradició, del costum, de *nosaltres* i *jo*, etc. Per a evitar la valoració parcial, primer ha de seguir sent part tradicional en l'àmbit social i també en ho de l'individu. Per això, en qualsevol finalitat, la protecció, la divulgació o la promoció, les ajudes educatives i correctes pel sistema educatiu és més urgent. Per a que la Festa sigui, per a que no solament sigui la part del Misteri, per a que pugui commocionar al poble.

La mirada a la Festa com a només una escenificació del drama és com mirar un arbre del bosc. El valor artístic del Misteri que està reconeguda pel món és encara una part del valor immens. La relació entre la Festa i el poble, entre la Fest i el públic és recíproca. Si la trata com a l'art, la miraria, gaudiria el plaer artístic, i hi quedaria només unes parts del Misteri. Però si la viu com a festa, sense marc de l'art modern, hi trobaria la Festa, la festa major del poble Elx.

7. Bibliografia

Cámara i Sempere, Hèctor, *Aproximació al vocabulari de la «Festa d'Elx»*, en *la Rella*, 14, Elx, 2001.

Castaño i García, Joan, *El público del Misterio de Elche*, en *Pobladores de Elche. II época*, nº9, Elx, 1987.

_____, *La imagen de la Virgen de la Asunción. Patrona de Elche*, Caja de Ahorros Provincialde Alicante, Patronato Nacional del Misterio de Elche, Alacant, 1991.

_____, *La Setmana Santa a Elx*, Temes d'Elx VI, Ajuntament d'Elx, Elx, 1992.

_____, *La Restauració de la Festa d'Elx en el primer terç del segle XX: De la seua decadència teatral al títol de Monument Nacional(1901-1931)*, Temes d'Elx XI, Ajuntament d'Elx, Abece Artes Gráficas, Elx, 1993.

_____, *Utilització i veneració d'imatges en el teatre assumpcionista medieval: la Festa o Misteri d'Elx*, en *Formes teatrals de la tradició medieval*(a cura de Francesc Massip), Institut del Teatre, Barcelona, 1995.

_____, *L'organització de la Festa a través del temps*, En *Història i crítica de la Festa d'Elx*(Eds. Joan Castaño i García, Gabriel Sansano i Belso), Universitat d'Alacant, Alacant, 1997.

_____, *Un segle de cultura a Elx. De l'Antic Regim a la Segona República*, Institut de Cultura, Ajuntament d'Elx, Elx, 2001.

_____, *Aproximació al refraner de la Festa d'Elx*, en *Aproximacions a la Festa d'Elx*, Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert, Diputació Provincial de Alicante, Alacant, 2001.

_____, *Els germans Aurelià i Pere Ibarra. Cent anys en la vida cultural d'Elx(1834-1934)*, Universitat d'Alacant, Alacant, 2002.

_____, *L'evolució escènica de la Festa d'Elx en la segona meitat del segle XX*, en *La Mort com a presonatge. L'assumpció com a tema*, Actes del Seminari celebrat del 29 al 31 d'octubre de 2000 amb motiu del VI Festival de Teatre i Música Medieval d'Elx(Elx, 25 d'octubre a l'1 de novembre de 2000, Ed. Josep Lluís Sirera), Institut Municipal de Cultura, Ajuntament d'Elx, Elx, 2002.

_____, *la Festa d'Elx, la Festa de tots, del passat al futur d'un Patromoni de la Humanitat valencià*, Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura i Esport, Biblioteca Valenciana, València, 2007.

_____, i Jaime Brotons Cano, *La Festa o Misterio de Elche*, Elx, 2008.

Domínguez Ortiz, Antonio, *Iglesia institucional y religiosidad popular en la España barroca*, en *La fiesta, la ceremonia, el rito*, Coloquio internacional Granada, Palacio de la Madraza, 24/26-IX-987, Actas reunidas y presentadas por Pierre Cordoba y Jean-Pierre Étienvre con la colaboración de Elvira Ruiz Bueno, Universitat de Granada, Granada, 1990.

Gil Frenández, Artur, *De la conquesta a la Germania*, en *Elx, una mirada històrica*(coor. Miguel Ors Montenegro), Ajuntament d'Elx, Elx, 2006.

Gómez i Muntaner, Mari-Carme, *El Misteri d'Elx, patrimoni de la humanitat:el repte del segle XXI*, en *Revista Valenciana de Folclore*, 2001-nº 2, Alacant, 2001.

Gozálvez Pérez, Vicente , *La ciudad de Elche*, Departamento de Geografía de la Universitat de València, València, 1976.

_____, *La Ciutat, en Elx, una mirada històrica*(coor. Miguel Ors Montenegro), Ajuntament d'Elx, Elx, 2006.

Hinojosa Montalvo, José, *Elx, una vila medieval en la frontera*, en *Elx, una mirada històrica*(coor. Miguel Ors Montenegro), Ajuntament d'Elx, Elx, 2006.

Jaén i Urban, Gaspar, *Restauracions destructives a la Festa d'Elx*, en *Revista Valenciana de Folclore*, 2001-nº 2, Alacant, 2001.

Kovàcs, Lenke, *Aquesta gran novetat...els jueus en el teatre assumpcionista medieval*, en *La mort com a personatge. L'assumpció com a tema*, Actes del Seminari celebrat del 29 al 31 d'octubre de 2000 amb motiu del VI Festival de Teatre i Música Medieval d'Elx(Elx, 25 d'octubre a l'1 de novembre de 2000, Ed. Josep Lluís Sirera), Ajuntament d'Elx, Elx, 2002.

Larrosa Rocamora, José Antonio, *Atlas demográfico y social de la ciudad de Elche*, Universitat de Alacant, Alcant, 2000.

Massip i Bonet, Francesc, *Teatre religiós medieval als països Catalans*, Institut del Teatre de la Diputació de Barcelona, Barcelona, 1982.

_____, *Consueta 1709. Estudi Crític del Text*, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, València, 1986.

_____, *La Festa d'Elx I els Misteris Medievals Europeus*, Diputació d'Alacant, Ajuntament d'Elx, Alacant, 1991

_____, *Present I Futur de la Festa d'Elx*(taula rodona celebrada en el Novè Col.loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalana, Alacant-Elx, 9-14 de setembre de 1991), en la Festa d'Elx, nº47, 1995.

_____, *La Festa d'Elx(Consueta de 1625)* (Ed. crítica), en Història i crítica de la Festa d'Elx(eds. Joan Castaño i García, Gabriel Sansano i Belso), Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana “ Biblioteca de Filologia Catalana”, 6, Alacant, 1998.

_____, *La Festa d'Elx: un patrimoni excepcional i fràgil*, en *Revista Valenciana de Folclore*, 2001-nº 2, Alacant, 2001.

Menéndez Fueyo, José L. *Los judíos en el Elche medieval : historia y herencia*, Temes d'Elx XIII, Ajuntament d'Elx, Elx, 1994.

Mora Antón, Joaquina , *La Demografia*, en *Elx, Una Mirada Històrica*(Miguel Ors Montenegro, ed.), Ajuntament d'Elx, Elx, 2006.

Moreno Sáez, Francisco, *El movimiento obrero en Elche(1890-1931)*, Instituto de Estudios “Juan Gil-Albert”, Diputación provincial de Alicante, el Ayuntamiento de Elche, 1987, Alicante.

Pérez Juan, José Antonio (coord.), *El Rescripto del Papa Urbano VIII sobre la festa o Misteri d'Elx*, Tirant lo Blanch, 2008, Valencia.

Ors Montenegro, Miguel, *Elche(1900-1949)*, ali i truc, Elx, 1998.

_____.(coord), *Elx, una mirada històrica*, Ajuntament d'Elx, Elx, 2006.

Orts Roman, Juan, *Guion de la Festa I Misterio de Elche*, Publicación de la Junta Nacional Restauradora del Misterio de Elche, Elx, 1943.

Pomares Perlasia, José , *La «Festa» o Misterio de Elche(II). Historia Cívica*(facsimil del llibre del mateix títol el 1967, Barcelona), Patronat Nacional de Misteri d'Elx, 2005, Elx.

Quirante Santacruz, Luis, *El Misteri d'Elx. Edició de la consuetud del 1722*, Patronat Nacional del Misteri d'Elx, 2002, Elx,.

Sansano, Gabriel, i Castaño i García, Joan, *Sainets il·licitans de la Restauració(1874.1896).una història del teatre a Elx al llarg del segle XIX*, Institut de Cultura Juan Gil-Albert, Diputació Provincial d'Alacant, Alacant , 1997.

Serrano i Jaén, Joaquim, *l'Avanç de la modernitat(1521-1837)*, en *Elx, una mirada històrica*(coor. Miguel Ors Montenegro), Ajuntament d'Elx, Elx, 2006.

Vivian, Herbert, *An Opera in a Cathedral*, en *The Wide World Magazine*, febrer de 1900.

DVD

José Andreu Ibarra(dir), Antonio Velázquez Téllez(Guió), *El Misteri d'Elx. Les veus d'un poble*, Radiotelevisió Valenciana, Patronat del Misteri d'Elx, 2007(grabat agost de 2005), Elx.

José Belda, gravat del concert escenificat a Roma, Col·lecció privada

Web site

<http://www.misteridelx.com>

<http://www.economiaelche.com>

<http://www.economiaelche.com/informes/>

<http://www.futurelx.com/plan.aspx?id=18&menu=26>

<http://www.ine.es/jaxi/tabla.do>